

נחל אליהו

פסח
ספירת העומר
שבועות

יוצא לאור לזכר נשמת
אבינו זקנינו הרב יוסף
בן הרב יהושע זליג זצ"ל
ככלות שנה להסתלקותו
ת.נ.צ.ב.ה.



לזכר ולעילוי נשמת
אבינו זקנינו מורינו עטרת ראשנו
אוצר תורה ויראה
הגאון רבי **יוסף דיסקין** זצ"ל
בן הגאון רבי רפאל יהושע זליג זצ"ל
רבה של פרדס חנה
הרביץ תורה לעדרים בישיבות "רוז'ין"
ו"תפארת ציון" עשרות בשנים
העמיד תלמידים הרבה לתורה ויראה
ביגיעה, באהבה, בענוה ובמסירות,
והאציל עליהם מנועם מידותיו.
ביתו היה פתוח לנדכאים ודלים
נשא בעול והאיר פניו לכל שייף עייל
שייף ונפיק ולא מחזיק טיבותא לנפשיה,
יצק מים על ידי רבותיו ראשי ישיבת
פוניבז' זיע"א

נלב"ע בשם טוב ליל ש"ק פ' בא ו' שבט
תשע"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

"תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא
בשפתיו בשלום ובמישור הלך"

מהדורת ביקורת

© כל הזכויות שמורות



לזכר ולעילוי נשמת
אבינו זקנינו הצדיק איש חיל
רב פעלים לתורה ולתעודה
אש אמת נאמן רוח,
ממצדיקי הרבים ככוכבים

הרב רבי **אברהם**

ב"ר אריה לייב **רביץ** זצ"ל

מסר נפשו לתקן עולם במלכות שמים
זיכה רבים וזכה

הוציא יקר מזולל ורבים השיב מעוון
הרבה גבולו בתלמידים וזרעו לברכה

נלב"ע מזוכך ביסורים ונפטר בשם טוב
א' שבט תשס"ט

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים

י. גרשון אדלשטיין
קרית הישיבה, בני ברק

בס"ד, *אברהם רביץ*

לכ' המו"ל דברי תורה של הג"ר אליהו דיסקין שליט"א, שהם כוללים
הרבה דברי חיזוק לדברים הצריכים חיזוק, וכידוע יש לדבריו השפעה
גדולה, וע"י ההוצאה לאור של הדברים האלה, יהי' בזה זיכוי הרבים
גדול.

גם יהי' בזה נחת רוח מרובה לנשמת אביו המנוח הוא גיסי הנעלה הג"ר
יוסף דיסקין זללה"ה.

י. גרשון אדלשטיין



לעילוי נשמת הצדיק המופלא
מנקיי הדעת שבירושלים
רודף צדקה וחסד בכל מאודו

הרב רבי ידידיה יחיאל מיכל

ב"ר שמואל גוטפארב זצ"ל

עסק בתורה וגמילות חסדים
מתוך מסירות נפש
ומתוך יסורים שימח נשברי לב,
אלמנות ויתומים
נזדכך ביסורים וקבלם באהבה

נלב"ע כ"ח אדר תשס"ב

ת. נ. צ. ב. ה.

תוכן העניינים

פסח.....יא

למה נקרא שמו שבת הגדול.....יג
קרבן פסח, מיסודו של חג המצות.....טז
מצוות אכילת מצה כל שבעה.....יח
ריבוי אכילת מצה בלילה הראשון.....כד
אמונה חושית - יסוד התורה כולה ושורש מצוות סיפור יציאת מצרים.....כז
יסודות האמונה שנתגלו ביציאת מצרים.....ל
עונשו של פרעה - נטילת הבחירה במכות אחרונות.....לד
ארבע כוסות של גאולה - והכוס החמישי.....לז
למכה מצרים בבכוריהם.....מ
עליה לרגל - התוועדות כנסת ישראל והשכינה.....מא
שובה אלינו בהמון רחמין, בגלל אבות שעשו רצונך.....מד
ליל שימורים ביום טוב שני.....מה
ששת ימים תאכל מצות - ללמד על סדר עיבור השנה.....מו
תקנת שאילת גשמים מפני עולי רגלים.....מז

שביעי של פסח.....מט

ציצית ומילה חותמות של עבדות - עבדי המקום.....נא
השמיעני את קולך - התנאי לקריעת ים סוף.....נד
מדרגת כלל ישראל בשירת הים.....נח
וקרא זה אל זה - תנאי לשירה.....סג

פתח דבר

הספר הזה המוגש לפניכם היום, הינו פרי בקשת רבים וטובים מבני עליה ומקובעי העיתים, האומרים: מי יראנו אור, ויחקוק עלי ספר בדיו וקסת דברי אלוקים חיים, מאירים ומשמחים, שיעורי תורתו של אבינו מורינו שליט"א, פנינים ישרים ועמוקים, דברי אגדות ומוסרים, ביאורי הלכה וסודות רמזים, שנאמרו בקביעות עיתים, על סדר שבתות השנה רגלים וזמנים, להחדיר דיבורי אמונה ותוקף היראה בלבבות השומעים, המבקשים דעת וצמאים להרחיב מעיינם ממקור החיים, בדרכי התורה בתהלוכות החיים.

לפיכך חלצנו חושים ואזרנו מתנינו, ליטול על שכמינו עול המלאכה הכבדה הזאת, להעלות השיעורים עלי ספר בדקדוק רב ובזיקוק נכון, ויחד עם זאת שלא לסטות מן המתיקות והנעימות הנשזרים בתוככי השיעורים, אשר פקיע שמיהו בכל העולם, ולהטעים ביד הקוראים כטעם השומעים.

אכן המלאכה רבה ועצומה, איה קסת ואיה סופר שישקלם, למצותם עד תומם להעמיד הבניין שלם, ועוד שומה עלינו לישא עול כחמור למשא להגיע עד תכליתה, אולם היום הזה יום השנה הראשון לעלותו בסערה השמימה של זקנינו הגאון המופלא רבי יוסף בן הגאון המפורסם רבי רפאל יהושע זליג דיסקין זכר צדיק לברכה, שעל דרכי נתיבותיו נתגדל כל הבית הנפלא והמוכתר בכתרי תורה, ואור תורתו זרח בינות שיעוריו ובתוך משנתו של אבינו מורינו שליט"א, אמרנו להוציא לאור עולם מעט מזעיר מתוך השיעורים הרבים שייצאו ברצות ה' בעתיד, בענייני פסח, ספירת העומר, ושבועות, שיעמדו הדברים לזיכרון עולם לעילוי נשמתו המצוינת בציוני אמונה ודעת ה', ויתקיימו הדברים לקיום עולם.

ונשא כפינו בתפילה, שיקוים בנו: לא ימושו מפין ומפי זרעך ומפי זרעך עד עולם.

ביום פקודת השנה

ו' לחודש שבט תשע"ז

ספירת העומר..... סה

חיוב ספירת העומר בזמן הזה..... סז

מעלת השבוע החמישי בספירת העומר..... סט

זמן המועד של פסח שני.....עא

פרשת פסח שני - כח הרצון.....עב

השמחה בל"ג בעומר - הסרת חרון אף.....עה

שבועות.....פא

חג השבועות זמן מתן תורתנו, האמנם?.....פג

משה הוסיף יום אחד מדעתו - לא בשמים היא.....פד

קבלת התורה - חיבור של אהבה וגעגועים.....פז

כפיית הר כגיגית - גילוי הרצון הפנימי.....צ

אשר קדשנו במצוותיו - וציונו.....צד

בין ישראל לעמים.....צח

לא כי אלא לטובתכם נתתי לכם את התורה.....קא

דברי הספד.....קג

פסח

למה נקרא שמו שבת הגדול

בשולחן ערוך (סימן ת"ל) נכתב סימן שלם: שבת שלפני פסח קורין אותו שבת הגדול, מפני הנס שנעשה בו. וצריך לדעת מה הטעם שקוראים אותו כך?

בטור כתב הטעם: על שם הנס הגדול שבני ישראל קשרו את הטלאים לכרעי המיטה, והנס היה גדול מאד שהרי עד אותו היום בני ישראל היו עבדים, ולפתע לוקחים הם את הטלה שהיא העבודה זרה של האדון, וקושרים אותה למיטתם והיו אומרים למצריים שעושים כן על מנת לשוחטה, והמצריים היה חורקים שיניהם ולא היו רשאים לומר להם דבר. וכיון שפסח מצרים מקחו מבעשור כאמור בקרא (שמות יב ג), ובני ישראל יצאו ממצרים ביום החמישי כמבואר בגמ' (שבת פז ע"ב), ויצאתם ממצרים בחמשה עשר בניסן, נמצא שעשור לחודש היה בשבת, ובו קשרו את הטלאים לכרעי המיטה, והיה כן אצל כל השישים ריבוא מכלל ישראל, לפיכך נקבע שמו שבת הגדול. ומטעם זה כתבו שאוכלים את הפסח צלי אש, שעל ידי ריח הצלייה יתפרסם שהוא טלה וייוודע שהקריבו את אלוהי מצרים.

המגן אברהם שם (ס"ק א) הקשה מדוע קבעו את שבת שלפני פסח לשבת הגדול ולא קבעו את העשירי בניסן שבכל שנה? ותירץ שלא קבעו את העשירי כיון שבעשירי מתה מרים וקבעו בו תענית, ולכן קבעו כל שנה בשבת שקודם הפסח.

השבלי הלקט (סימן רה) הוסיף להביא עוד טעם נחמד!

לפי שמאחרין העם בשבת שלפני הפסח לשמוע הדרשה עד אחר חצות סמוך למנחה, עד שדורשין שם הלכות ביעור והלכות שמירת המצות. הלכות מלאכת יום טוב הלכות חולו של מועד, הלכות עשיית ליל ערב הפסח ועוד, כדי לספר גבורות אלקינו איך באו אבותינו במצרים, איך הוציאם בתועפות ראם לו וקרע לנו את הים, ולספר ולדרוש בקהל את כל אשר עשה ומושך הרבה, והעם אינן נפטרים לבתיהן עד שישמעו שיגמור את הכל, שאם לא ישמעו עכשיו אימתי ישמעו הרי פסח יבא בשבוע זאת שלאחר שבת, ושמא עד עכשו לא שמעו, אי נמי שמעו עכשיו הוא העיקר לחזור ולהזכירם, ומפני משך זה נראה בעיני העם היום גדול וארוך יותר מיום אחר, ועל כן קראו לשבת זה שבת הגדול. והוסיף שכיוצא בדבר יום הכיפורים נקרא (ירושלמי יומא פ"ח הלכה ד'): צומא רבא, לפי שכל היום הן עומדין בבית הכנסת להתפלל נראה היום ארוך וגדול, ועל כן קראו שמו גדול ורבא. ומנהג בני אדם כשאין הולכין לכאן ולכאן כל היום אלא יושבין במקום אחד ואין להם מה לעשות מנהג לומר כמה זה יום גדול.

ובעניין זה מצאתי חיזוק גדול בספר שיחות מוסר מהגאון רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל, שיום שישי הוא כמו שאר ימי השבוע, ואינו יום של התארגנות לשבת, אלא הוא יום שאפשר לעסוק בו בתורה במשך רוב היום.

ויש להוסיף על דבריו שאינו כשאר כל ימות השבוע, אלא יש בו מעלה כמעלת יום הכיפורים. ביום כיפור אפשר להספיק הרבה כל התפילות, וקריאות התורה עם מפטיר יונה, ויוצרות, וסדר העבודה. וכך אף בכל יום שיש אפשר להספיק הרבה, והיום ארוך!

צריך ללמוד מזה לכל יום בכל תקופות השנה. רואים אנשים שעובדים בחנות בערב פסח כל היום הם בחנות, ואף על פי כן מגיעים הם לביתם בליל הסדר ואין שם פירור של חמץ, הם מספיקים הכל. כמה מוסר השכל יש בזה! כמה לימוד תורה אפשר להספיק בזמנים האלו!

באחת השנים בי"ד תשרי, ערב יו"ט ראשון של סוכות, נפטרה דודתי הרבנית הניה רחל אדלשטיין ע"ה בבני ברק, ובו ביום נערכה הלווייתה בלי שום הכנות מוקדמות, וכמובן נסעתי להשתתף בלוויה הלך וחזור, כל הדרך לקחה לי ארבע שעות ואף על פי כן יו"ט נכנס והיה סוכה וארבעה מינים, הכל היה מוכן! ומזה למדתי שיכול הייתי לקבוע חברותא בערב יום טוב לארבע שעות.

כמה צריך לנצל זמנים אלו!!!

עוד טעם כתבו (עי' דרישה שם) שנקרא שמו שבת הגדול: על שם ההפטרה שמפטירים בשבת זו מהנביא (מלאכי ג) המסתיימת בקרא: לפני בא יום ה' הגדול והנורא, ועל דרך שקראו שבת נחמו, ושבת חזון, על שם ההפטרה. ולטעם זה הקשה הדרישה שצריך ביאור מדוע נקרא שמה על שם סוף ההפטרה, ולא קראו לה שבת וערבה על שם תחילת ההפטרה?

ונראה לבאר על פי דבריהם ששמה של השבת לעולם הוא מעיקר העניין שיש בהפטרה, ושבת היא מקור הברכה כלשון ר' שלמה אלקבץ בפיוט לכה דודי. והשבת הזאת שהיא השבת הקודמת לגאולת מצרים היא מקור הברכה לגאולה הנמשכת בשבוע הבא אחריה, והרי היא כשבת "אויפרוך" של גאולת מצרים, ומקור הברכה של הגאולה העתידה במהרה בימינו, הוא הכתוב בהפטרה: הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא. נמצא שעיקר העניין המוזכר בהפטרה הוא ענין ההבטחה לבא יום ה' הגדול והנורא, ולכך ההפטרה הזאת והשבת הזאת נקראים על שם הפסוק: לפני בא יום ה' הגדול והנורא - שבת הגדול.

הפרי חדש מביא טעם נוסף למה נקרא שמה שבת הגדול, שבה היה זמן הקיום של המצווה הראשונה של בני ישראל (שמות יב ג): ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית. אמנם בית דין כבר נצטוו קודם במצווה של קידוש החודש, אבל לכלל ישראל הייתה זו מצוותם הראשונה, וביום זה

נכנסו למצוות, וכשם שנער בן יג הנכנס למצוות נקרא גדול, החיוב במצוות הוא הביטוי של גדלות! אף שבת זו שבה נכנסו בני ישראל למצוות נקראת שבת הגדול.

בספר בני יששכר מביא טעם על פי דרכו, שנקרא שמה שבת הגדול להוציא מליבם של צדוקים, האומרים שממחרת השבת האמור בהקרבת העומר הוא שבת בראשית, ואנחנו קבלה בידינו ששבת האמור היינו יום טוב. ובכדי להדגיש שאף יום טוב נקרא שבת, קוראים לשבת בראשית שלפני פסח שבת הגדול שהוא לפני יום טוב, ללמד שלאחריו יבוא שבת הקטן שהוא יום טוב כיוון ששביתתו קטנה משל שבת.

ובדרך צחות נראה לומר עוד טעם למה נקרא שמה שבת הגדול, שבתחילת ימות החורף הימים מתקצרים והולכים, ובין שקיעת החמה היום לשקיעה ביום שלמחרת יש מעט פחות מעשרים וארבע שעות, מפני שהשקיעה מוקדמת בכל יום מביום שלפניו, ואילו בימות האביב שהימים מתחילים להתארך, יש בכל יום משקיעה לשקיעה מעט יותר מעשרים וארבע שעות, כיוון שהשקיעה מתאחרת בעוד קרוב לדקה.

וממילא שבת שלפני פסח שלעולם נופלת בתקופה שהימים מתארכים, אכן היא "שבת הגדול" פשוטו כמשמעו, שהיא שבת יותר גדולה משלפניה שהרי היא ארוכה בזמנה משקיעה לשקיעה.

ובעיקר דין שבת הגדול כתבו החיד"א (מחזיק ברכה שם) והבן איש חי (מועד לכל חי סי' א אות יט), שצריך לברך איש רעהו שבת הגדול שלום ושבת הגדול מבורך ויש שכתבו (שו"ת אור לציון ח"ג פ"ה הערות לאות ב') שלעניין זה פסק השו"ע הדין שנקרא שמה שבת הגדול.

.

קרבן פסח, מיסודו של חג המצות

מורי ורבי, רבן של ישראל הרב אלישיב זצ"ל סיפר פעם בשיעור, שביום טוב ראשון של חג הפסח היה בכותל, הוא הלך למוסף יחד עם הרב בענגיס זצ"ל שהיה מאד קשור אליו, היה זה לפני שנים רבות עוד לפני שנת תש"ח, וכשחזרו מהכותל היה שם יהודי כמדומה הרב וולס זצ"ל ששאל שאלה את הרב בענגיס זצ"ל:

בחול המועד, את הזכרת קרבנות היום במוסף, אנחנו מתחילים: והקרבתם אשה עולה לה' וכו', אף שפסוק זה אינו תחילת הפרשה בתורה, מפני שתחילת המקרא שם (במדבר כח טז): וביום הראשון וכו', אינו שייך לחול המועד, אבל ביום טוב - ביום הראשון, מתחילים מתחילת הפרשה: ובחודש הראשון בארבעה עשר יום לחודש פסח לה', ובחמשה עשר יום לחודש הזה חג וכו'. שאל הרב וולס: מדוע ביום הראשון מתחילים מתחילת הפרשה, הלא אף פסוק זה אינו שייך ליום הראשון, אלא ענינו הארבעה עשר יום לחודש, וצריכים היו להתחיל מהפסוק השני: ובחמשה עשר יום לחודש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל וכו', שהוא ענינו של יום?

אמר על כך הרב אלישיב זצ"ל, שנראה לו שהתשובה לכך פשוטה, להתחיל את הפסוק השני בלי להזכיר את הפסוק הראשון, אינו אפשרי, מפני שבפסוק השני נאמר: ובחמשה עשר יום לחודש הזה, ומיהו החודש הזה? הלא בכתוב זה לא הוזכר באיזה חודש אנחנו עוסקים, לפיכך צריכים לומר קודם תחילתה של הפרשה: ובחודש הראשון בארבעה עשר יום וכו', ואחרי שהזכרנו שעוסקים אנו בעניין החודש הראשון - הוא חודש ניסן, אפשר להמשיך: ובחמשה עשר יום לחודש הזה חג וכו'.

אחר כך הראוני, שבבית יוסף מוזכרים בהבלעה גם הקושיא וגם התירוץ.

שאלתי את הרב אלישיב זצ"ל, שזה תירוץ טוב על הסידור למה הוזכר כך בסדר התפילה לאמרו בתפילת המוסף, אבל עדין נשאר קשה על התורה, הרי כתוב זה נאמר בפרשת פנחס בסדר הקרבנות, שבה לא הוזכרו אלא עניני קרבנות המוספים בלבד, אבל קרבן העומר, והביכורים, וסדר העבודה של יום כיפור לא הוזכרו, מפני שאינם מקרבן המוסף של היום, ומדוע הזכירה תורה בכלל קרבנות המוספים את קרבן פסח, הלא אף הוא אינו קרבן מוסף? ולזה לא יעזור תירוצו של הרב אלישיב, שעל כך הקושיא, שתפתח התורה את הפרשה ובחודש הראשון בחמשה עשר יום וכו'?

ולכאורה מה שצריך לומר בזה, שקרבן הפסח שייך ומחובר למהות חג המצות, יותר מקרבן העומר בזמנו, וסדר העבודה למועד של יום כיפור, הוא מחובר כל כך עד שנעשה חלק מהגדרת מהותו של חג המצות, ואת מהות החג הזכירה התורה לפני שפירטה את קרבנותיו של היום. וכמו שמצאנו שמזכירים בעניין ראש השנה (במדבר כט א): יום תרועה יהיה לכם, מדוע מזכירים את השופר? מה ענינו בין קרבנות המוספים? וכן בעניין יום כיפור מזכירים (שם כט ז): ועניתם את נפשתיכם, מדוע מזכירים את העינוי? אלא מפני שהם בכלל מהות החפצא של היום, שבכלל עצמותו של ראש השנה הוא יום תרועה, ובכלל עצם יום כיפור הוא ועיניתם, כך גם קרבן הפסח, הוא מחובר ושייך לחג המצות עד שהוא בכלל ההגדרה של שם המועד, ולכן הוזכר בפסוק.

מצוות אכילת מצה כל שבעה

בליל הסדר בזמן המקדש, יש ארבע מצוות עשה מן התורה המיוחדות ללילה הזה, שלש מצוות של אכילה: לאכול כזית פסח - מהקרבת פסח, כזית מצה, וכזית מרור, והמצווה הרביעית: סיפור יציאת מצרים.

ובזמן הזה, שהבית אינו קיים ואין מקריבים קרבן פסח, מצוות אכילת הפסח איננה, ואף אכילת מרור אינה מן התורה, מפני שדווקא לאוכלו עם הפסח הוא מהתורה. אבל יש לנו שתי מצוות עשה מן התורה: אכילת מצה, שאף בלא הפסח שאי אפשר לקיים האמור (במדבר ט יא): על מצות ומררים יאכלו, התורה מצווה (שמות יב יח): בערב תאכלו מצות - גם כשהמצה לבדה. וסיפור יציאת מצרים שאף בזמן הזה הוא מן התורה.

במצוות אכילת מצה בזמן הזה, ידועים דברי הגמ' (פסחים קכ ע"א): שמהכתוב (דברים טז ח): ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלוֹקֶיךָ, אנו למדים: מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות, אבל ביום הראשון חובה, משום שנאמר (שמות יב יח): בערב תאכלו מצות, ובפשוטו הבנת דברי הגמ' שאכילת מצה בשאר ימי הפסח היא כאכילת שאר מיני מאכל, שעיקר הדין בחג המצות הוא שלא יאכלו חמץ, ואין מעלה ויתרון למצה על שאר מיני מאכל. אולם זה קשה מאד, שהרי בכמה מקומות הזכירה תורה אכילת מצות, שבעה ימים: שבעת ימים תאכל מצות (שמות יג ו, שם כג טו, שם לד יח), מצות יאכל את שבעת הימים (שם יג ז), ואם אכילת מצה אינה אלא רשות, אין זה מתיישב עם פשטיה דקרא, שמשמעו שיש ענין באכילת מצה שבעת ימים, ולא רק במניעה מאכילת חמץ? וכן בנוסח התפילה אומרים: את יום חג המצות הזה, משמע שכל החג שייך למצה ולא רק לשלילת החמץ?

וידועים דברי הגר"א (מעשה רב, קפה), הביאו המשנה ברורה (סי' תעה ס"ק מה), ודבר זה נסמך מדברי הראשונים (כדלקמן): שאף על פי שאמרו בגמ' שבעת ימים רשות, לא באו אלא למעט שאין בזה חובה כבלילה ראשון - אינו חייב לאכול מצות בכל הימים, אבל ודאי שהאוכל מצות מקיים בזה דין תורה.

והגדרת דין זה אינה מבוררת בדבריו, מהו דין זה, שאינו חובה? ואם דין הוא מדוע ובמה אינו חובה? ויש שקראו לדין זה "מצוה קיומית" דהיינו שאין חובה לקיומה ויש בקיומה מצוה. אבל דבר רחוק הוא, שלא מצאנו בכל התורה עוד מצוה כזאת, שאין חיוב לקיימה והמקיימה עושה מצוה?

וכדברי הגר"א משמע בתרגום יונתן בן עוזיאל, על הפסוק בסוף פרשת ראה (דברים טז ג): לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני, ותירגם: לא תיכלון על פסחא חמיע, שובעא

יומין תיכלון לשמיה פטיר, לחמא דעניא. דייק יונתן בן עוזיאל בתרגומו והוסיף, שצריך לאכול את המצה כל שבעת הימים לשמה - לשם המצוה, ואם בכל שבעת הימים אין באכילתה מצוה, ואינה אלא רשות ושלילת החמץ, מפני מה צריך לאוכלה לשמה? ומפורש בדבריו כדברי הגר"א שיש מצוה באכילתה.

אף בחזקוני פרשת בא (שמות יב יח) מפורש כדברי הגר"א, על האמור בפרשת החודש (שמות שם): בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות, עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, ופי' רש"י (שם): למה נאמר, והלא כבר נאמר (שם יב טו): שבעת ימים? לפי שנאמר ימים, לילות מנין? תלמוד לומר: עד יום האחד וכו'. והק' החזקוני איך יש צד לומר ימים ולא לילות, הלא כבר נאמר (שם): מיום הראשן עד יום השבעי, ובכלל שיעור זמן זה קיימים אף הלילות? מתרץ על כך החזקוני: י"ל יש לך דברים שמקבלים שכר בעשייתם, ועונש כשאינ עושים אותם¹, כגון מצה בלילה הראשון - שהאוכל מקבל שכר והמבטלה נענש, ויש לך דברים שאין מקבלים שכר בעשייתם ולא עונש כשאינ עושים אותם², כגון מצה מליל ראשון ואילך, ומכל מקום מצות, שבעת ימים מצות תאכלו כתיב, כלומר אם אכל מצה כל שבעת הימים, קיים הפסוק זה של שבעת ימים מצות תאכלו, ועל זה נאמר לילות מנין וכו', מבואר בדבריו שעל אכילת מצה בכל שבעת הימים, אין מקבלים שכר ואין מקבלים עונש, אבל האוכלה קיים דין התורה, מבואר להדיא כיסוד דברי הגר"א.

אך דבריו צריכים ביאור רב, שמקיים דין התורה ואין מקבל שכר? ולכאוף היה יותר מתאים לומר שהמקיימה מקבל שכר - שהרי קיים דין התורה, והמבטלה אינו נענש - שאינה חובה עליו, אבל דבריו שאף אינו מקבל שכר צריכים ביאור?

אמנם כוונתו פשוטה, על פי דברי המסילת ישרים - שמסתמא כל בר בי רב למדו - בביאור מידת החסידות (פי"ח): שחסיד אינו רק המרבה באמירת בקשות ווידוים, ובסיגופים הזרים כטבילות הקרח והשלג, וכיוצא בהם, אלא ההבדל בין צדיק לחסיד, שהצדיק עושה את מה שהוא חייב, ומקיים המצוות המוטלות עליו, ולעומתו החסיד הוא המתחסד עם קונו, שעושה אף מעבר לחיוב, כל מה שהוא יודע שזהו רצון ה' - מקיימו, לעשות נחת רוח לבוראו, כבן האוהב את אביו, שאינו ממלא רק את בקשות אביו, אלא עושה כל מה שאביו מעונין ויעשה לו נחת רוח, ובגילוי דעתו של אביו גילוי מעט שזהו רצונו, ירבה הבן במעשה ההוא כל מה שיוכל. והנה, חסיד יקבל שכר על התחסדותו עם קונו בדברים שאינו מצווה בהם?! פשוט וברור שיקבל שכר על מעשיו! אף על פי שלא נצטווה על כך, ועל מה נוטל שכרו? אלא ששכרו לא יהא על קיום המעשים, שאכן אינו מצווה בהם, אלא שכרו הוא על עבודת ה' שעבד, בעשותו רצון בוראו והתחסדותו עם קונו.

¹ ע"פ נוסח הנדפס מכת"י.

² כנ"ל.

ואף זו כוונת החזקוני, שבלילה הראשון האוכל מצה יקבל שכר קיום מצות עשה, ומי שאינו אוכל מצה יקבל עונשו על ביטול מצות עשה, אבל בשאר לילות שכר מצות עשה אין לו, שלא ציוותה תורה שיאכל מצה כל שבעה, אלא שקיים מה שכתוב בתורה - וממה שהוא כתוב בתורה הרי זה גילוי, שיש בזה מעלה ויש בזה רצון ה', והמקיים מה שכתוב בתורה שכרו עצום ורב, ככל עובד ה' המקיים רצונו של הקב"ה, אבל אין זה שכר קיום מצות עשה.

דומה לזה, מצאנו באמירת מלכויות זיכרונות ושופרות בראש השנה, שבמסכתא ראש השנה (טז ע"א) תניא: אמר ר' יהודה משום ר' עקיבא, אמר הקב"ה אמרו לפני מלכויות זכרונות ושופרות וכו', והדבר תמוה, הלא דין אמירת מלכויות זיכרונות ושופרות בראש השנה אינו מן התורה, אלא תקנת חכמים, ואיך שנו בברייתא אמר הקב"ה אמרו לפני וכו'? וכתב הריטב"א (שם): שכיון שיש להם אסמכתא מן התורה, שייך לומר עליהם אמר הקב"ה וכו', מפני שכל שיש לו אסמכתא מן התורה, העיד עליו הקב"ה שראוי לעשות כן, אלא שלא קבעו חובה, וחכמים הם שקבעוהו כחובה. מבואר כאמור שאף קודם לתקנת חכמים שקבעום חובה, ראוי היה לאומרם מפני גילוי התורה שהוא רצון ה', והעושה כן יש במעשהו קיום מה שכתוב בתורה, אף שאין בו ציווי וחיוב.

ובהגדרת טעם התורה במצווה זאת, שמעתי מהגאון ר' יהודה רפפורט שליט"א, שלשון התורה (שמות יג ז) במצוות אכילת מצה: מצות יאכל את שבעת הימים, הלשון מצות יאכל - משמעו שרצון התורה שבכל שבעת הימים יהיו ישראל ניזונים מאכילת מצה, ועיקר קיומו של רצון זה הוא, על ידי שבלילה הראשון אוכל מצה ובשאר הימים אינו אוכל חמץ, שנמצא שבכל הימים עדיין ניזון האדם מכוח אכילת המצה שבלילה הראשון, אבל ודאי שהממשיך לאכול מצה בכל שבעת הימים, הרי הוא מחזק כוונה זו שיהא ניזון מאכילת מצה, ויש באכילת המצה כל שבעה משום ריבוי בקיום המצווה, וכדרך שאנו אומרים: כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, אף שיוצא חיובו ומצוותו במיעוט הסיפור, בריבוי הסיפור יש תוספת במצווה, כך גם באכילת המצה כל שבעה יש ריבוי במצווה, שיהא מזונו כל שבעה מהמצה.

ומדברי הבעל המאור מביאים ראיה שסבר כדברי הגר"א, שמבואר בגמ' (סוכה כז ע"א): ששייבה בסוכה לאכילת כזית ראשון בלילה הראשון חובה, ובשאר כל הימים רשות, ודבר זה נלמד בגזירה שווה חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות, מה כאן כזית ראשון בלילה הראשון חובה, ושאר כל הימים רשות, אף סוכה כן. והק' הבעל המאור בסוף ערבי פסחים (קט ע"ב): כיון שנלמדים הם זה מזה, מאי שנא סוכה שאף בשאר הימים האוכל בסוכה מברך: אקב"ו ליישב בסוכה, ובמצה האוכלה בשאר הימים אינו מברך על אכילת מצה? ותל' שם דבר מחודש, ששייבת סוכה אף על פי שבשאר הימים היא רשות, אי אפשר להימנע לגמרי ממצות סוכה, שאף אם בכל שבעת הימים יאכל אכילת עראי כאורז ודוחן, שאין חיוב סוכה באכילתם, בכך אינו מונע את עצמו אלא ממצות

אכילה בסוכה, אמנם מהשינה אינו יכול להימנע, שאין אדם יכול שלא לישון שלשה ימים רצופים, ואף שינה חייבים שתהא בסוכה, הרי שאינו יכול למנוע עצמו לגמרי מקיום מצוות סוכה, ומצוה שהאדם אינו יכול להביא עצמו שלא יצטרך לקיימה, תיקנו חכמים ברכה בקיומה, מה שאין כן מצה, יכול האדם להימלט לגמרי מקיומה, באכילת שאר דברים בכל ימי הפסח, ולפיכך לא תיקנו חכמים ברכה.

ומקו' הבעל המאור מבואר שסובר כדעת הגר"א, שיש מצוה באכילתה כל שבעה, שאם לא נאמר כן אלא כפשטיה דגמ' שאין כל מצוה באכילתה כל שבעה, אין התחלה לקושייתו, שאין דמיון כלל בין סוכה למצה, שסוכה כל שבעה אף שאין בה חיוב, היושב בה מקיים מצוה בשיבתו, ולפיכך מברך, אבל מצה בשאר הימים אף קיום מצוה אין כאן, ואכילתה הוא כאכילת שאר מיני מאכל שאין בהם ברכה, ובהכרח שמע מינה שאף במצה האוכלה מקיים מצוה באכילתו.

אמנם עדין צריכים רחמים גדולים להבין קו' הבעל המאור, שאף אחרי שנתבאר שסובר כדברי הגר"א שיש קיום מצוה באכילתה כך שבעה, עדיין חילוק גדול יש בין מצה לסוכה, שסוכה כל שבעה אף על פי שאין חיוב לקיימה שיכול להשביע עצמו באכילת עראי ובשאר מיני פירות, האוכל פת חייב הוא לאוכלה בסוכה, וכשבא ברצונו להשביע נפשו בפת, אין לו דרך לפטור עצמו מאכילתה בסוכה, והראיה שאילו יאכל פת חוץ לסוכה אף בכל שבעה, ייענש שביטל מצות עשה, ולפיכך צריך לברך על ישיבתו בה, אבל מצה כל שבעה אף לדברי הגר"א אין בו צד חיוב, ורק קיום מצוה יש באכילתה, ואפילו באכילת פת אינו מחויב שיהא מצה, שרשאי לאכול מצה עשירה ובצקות של נכרים, ולפיכך אינו מברך על אכילת המצה?

ובעיקר יסוד דינו של הגר"א, נסתפקו האחרונים בדין מצה כל שבעה שלשה ספיקות, אם נוהגים בה דינים האמורים במצה בלילה הראשון.

שבחיוב מצה בלילה הראשון נאמרו שלשה תנאים, האחד: שצריך שיהא שימור מחמץ בעשיית המצה לשם מצת מצוה (שו"ע סי' תס"א), ולפיכך הקונה מצה מהשוק - בצקות של נכרים - אף שניכר בה שלא החמיצה, כיון שלא נשמרה מחמץ לשם מצת מצוה, אין מקיימים בה המצווה המחויבת לאכילת כזית מצה בלילה הראשון. ומשום כך רוב בנין ורוב מנין של כלל ישראל, מקפידים לאכול כזית מצה בליל הסדר ממצה עבודת יד, שחוששים לשיטות שבמצות מכונה חסר בשימור לשמה, שהרי מכונה אין בה דעת לשמור לשמה. [וכעין זה דנו הפוסקים, אף לעניין ציציות הנעשות על ידי מכונה, האם מתקיים בזה דין עשייתם לשמה, וראוי לכל ירא שמים ליתן דעתו לקנות ציציות עבודת יד, אף שצריך להוסיף על כך סכום פעוט, ולא להיכנס בכל רגע ורגע לספק איסור דאורייתא, שהולך עם בגד של ארבע כנפות בלי ציצית, ומצווה זו שקולה כנגד כל המצוות, וחמור ציצית ממצה, שבציצית צריכים שתהא העשייה לשמה, ויותר רחוק הוא לומר שמתקיים דין לשמה

ריבוי אכילת מצה בלילה הראשון

כתב המהר"ל (גבורות ה' פרק מח, לפסחים קח ע"א): שאף על פי שיוצאים ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון, באכילת כזית אחד, בכל כזית שמוסיפים לאכול ממשיכים לקיים את המצווה. ואין כוונתו כדברי הגר"א (מעשה רב, קפה) שיש מצווה באכילת מצה אף בכל ימי החג, אלא דעתו: שבליילה הראשון שיש בה מצווה וחיוב של אכילת מצה, אף על פי שיוצאים ידי החיוב בכזית אחד, יש קיום מצווה בכל כזית שאוכלים. ודין זה הוא כעין מצוות תפילין, שאף לסוברים שאת המצווה המחויבת מקיימים בהנחתם פעם אחת ביום, ודאי שבכל רגע ורגע שהתפילין בראשו מקיים המצווה, אמנם ודאי שאין זה ממש כמצוות תפילין, שבתפילין בכל רגע נוסף שהתפילין עליו מקיים מצווה ששווה במעלתה למצווה שמקיים ברגע הראשון, וראיה לדבר: שהמסיח דעתו מהתפילין צריך לחזור ולברך, אבל ריבוי אכילת מצה בלילה הראשון, אף לדברי המהר"ל אינה שווה במעלתה לכזית הראשון, שפשוט שאף לדבריו המסיח דעתו אינו צריך לחזור ולברך באכילת כזית שני. ודומה דינו של המהר"ל למה שנאמר בסיפור יציאת מצרים: שכל המרבה לספר הרי זה משובח, אף כאן כל המרבה באכילת מצה ממשיך את קיום המצווה.

וכדבריו כתב אף הנצי"ב (העמק שאלה, שאילתא נגס"ק ד), אלא שבדברי הנצי"ב נראה שדווקא המוסיף לאכול יותר מכזית באותה אכילה, אבל לא בכל לילה ראשון, שכתב שהדין כן אף בשאר מצוות, כגון: שופר ולולב, שכל המוסיף לתקוע כשלא הפסיק בתקיעתו, שהיה בדעתו להוסיף ולתקוע, לא נגמר עדיין המצווה ומקיימה אף בשאר התקיעות. ובמהר"ל נראה, שאפילו באכילה נפרדת בלילה הראשון מקיים המצווה.

והמהר"ל סמך דבריו, על דברי הגמ' (פסחים קח ע"א): אמר רבי יהושע בן לוי: השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, משמע מלשונו שאמר: שאכל כזית יצא, שלכתחילה מקיים מצוה האוכל אף במה שהוא יותר מכזית, אלא שאם אכל כזית יצא ידי חובתו.

ומורי ורבי רבן של ישראל הרב אלישיב זצ"ל, הביא ראיה אלימה לדברי המהר"ל והנצי"ב: שאמרו בגמ' (פסחים דף קז ע"ב): רבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, כי היכי דניגרריה לליביה, דניכול מצה טפי לאורתא. בערב פסח, רבא היה שותה הרבה יין, למה? כי היכי דניגרריה לליביה - בשביל שיהיה לו תאבון! אנחנו יכולים לראות את הגמ' הזאת אלף פעמים, ולא לשים לב למה שכתוב בה, אבל הרב אלישיב זצ"ל ידע איך ללמוד שורה בגמ', אם נשאל כל צורב שלומד את הגמ' הזאת: מה הוא למד, למה רבא שותה הרבה יין בערב פסח? תשובתו תהא: רבא שותה הרבה יין, בשביל שיאכל מצה בלילה לתיאבון! אבל היודע ללמוד ישיב כנגדו: וכי תרגום המילה לתיאבון בארמית, הוא טפי?! טפי תרגומו - הרבה! אנחנו קוראים את הגמ' מהר ולא שמים לב לכתוב! אבל

כתוב: טפי שפירושו הרבה, הרי שאמרו בגמ': שרבא סיבב שיהיה ביכולתו לאכול הרבה מצות בלילה, שמע מינה כדברי המהר"ל והנצי"ב, שיש מצווה בריבוי אכילת מצה בלילה הראשון.

וזה ודאי, שלקיום מצוה זו יש לכל התנאים האמורים בכזית הראשון, שמחויבים בה בלילה הראשון, דהיינו: שיהיה שימור לשם מצת מצוה - ולכתחילה מצת יד, ושלא יהיה מצה עשירה, ושלא לאוכלה עם דברים נוספים שיבטלו טעמה. שהרי מצוה זו ענינה, להרבות בקיום המצווה שבאכילת מצה בלילה. ולפיכך כל המוסיף לאכול מצה בלא דברים נוספים בתוך השולחן עורך בליל הסדר, ראוי לו שיאכלה בהסיבה, לא מיבעי לדעת הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ח) שמצווה שתהא כל אכילתו ושותייתו בלילה זה בהסיבה דרך חירות - ויש שנהגו כן, אך אינם רבים, אלא אפילו לחולקים שבכל הסעודה אין צריך להסב, האוכל מצה הכשרה לקיום המצווה, דהיינו שאינה עשירה והיה בה שימור לשמה, שמקיימים בה מצוות אכילת מצה בלילה הראשון, ראוי לדקדק שיאכלה בהסיבה, וכמו שכתב המהר"ל.

ושמעתי שאלה מחוכמת בשם הגאון ר' אברהם גניחובסקי זצ"ל, וכמדומה שקדמו האדר"ת בשאלה זו: המנהג שבידינו שאוכלים בליל הסדר: כזית מצה, כזית מרור, ואחריהם כורך מצה ומרור ואוכלם כאחד זכר למקדש כהלל, והטעם שלא די באכילת הכורך לבדו, ונצא בזה ידי חובת מצה ומרור ומצוות כורך? מפני שדינא הוא (פסחים קטו ע"א) שטעם רשות מבטל טעם מצווה, אבל מצוות אין מבטלות זו את זו, אך כל זה בתנאי ששני המצוות שוות בחומרתן, דהיינו ששניהן מן התורה או ששניהן מדברי סופרים, אבל האוכל דבר שיש בו מצוה דרבנן עם דבר שיש בו מצוה דאורייתא, מתבטל טעם הדבר שהוא מדאורייתא, מפני שדרבנן לגבי דאורייתא הוא רשות. ולפיכך בזמן המקדש שפסח מצה ומרור היו מצוות מן התורה, יכולים לכרוך שלשתם כאחד ולקיים כל המצוות, שאינם מבטלים זה את זה, אבל בזמן הזה שמצה מדאורייתא ומרור מדרבנן - שמן התורה אינו אלא ביחד עם הפסח - כשכורכם כאחד יבטל טעם המרור שהוא מדרבנן את טעם המצה שהיא מדאורייתא, שדרבנן לגבי דאורייתא חשוב כרשות, וטעם רשות מבטל טעם מצוה, ולפיכך צריך לאוכלם מתחילה לבדם. אלא שקשה על כך: שבזה מבואר מדוע צריך לאכול מצה לבדה, אולם אחרי שאכל מצה, מדוע צריך לאכול מרור לבדו ואחרי כן לכורכם יחד, יאכל מצה ומרור כרוכים כאחד ויקיים אף מצוות מרור? והתשובה פשוטה: שכיון שכשכורכם ביחד המרור שהוא מדרבנן מבטל טעם המצה, שוב מצה זו אינה אלא רשות, שהרי ביטל המרור טעמה ואין מקיים בה המצווה, וכיון שבטל טעם המצה ואין מקיים בה המצווה, טעם המצה שהיא רשות מבטל טעם המרור שיש בו מצוה מדרבנן, שטעם רשות מבטל טעם מצוה, ולפיכך צריך לאכול מצה לבדה ומרור לבדו ואח"כ לכורכם יחד.

ועל פי זה הקשה הגר"א גניחובסקי על הנפסק להלכה (שו"ע סי' תעב ס"ו): שהאוכל את המצה

אמונה חושית - יסוד התורה כולה ושורש מצוות סיפור יציאת מצרים

ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים.
(סדר ההגדה)

ליל הסדר נתייחד במצוות סיפור יציאת מצרים, וטעם המצווה הוא מפני שיציאת מצרים היא שורש ויסוד האמונה בעיקרי ויסודי הדת, וידוע שהמשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצוק"ל היה מאריך בכל הזדמנות על האמונה ביציאת מצרים שהיא חלק עיקרי מיסודי הדת. אך צריך לדעת שעיקר העבודה בקניית האמונה היא לבא לידי אמונה חושית, שלא תהיה האמונה רק בבחינת וידעת היום - אמונה בשכל, אלא להגיע אף לדרגת והשבות אל לבבך - אמונה חושית בבורא עולם להרגיש ולחיות אמונה. וכך הייתה ההנהגה אצל המשגיח זצוק"ל: להקנות ולהפנים אמונה חושית בבורא עולם וביציאת מצרים. ויסוד גדול זה באמונה אנו למדים מהמצוות של ליל הסדר, שיש בהם הרבה דינים והנהגות שהם להראות במעשים ולהרגיש בחוש את היציאה ממצרים.

אברך תלמיד המשגיח זצ"ל, שנים רבות היה חשוך בנים ולא זכה להיפקד בפרי בטן. בצר לו בא למשגיח וביקש והתחנן לפניו שיתפלל עבורו ויברכנו שיזכה להיפקד, והמשגיח ברכו ופטר אותו מלפניו באומרו: ה' יעזור! הקב"ה יעזור! אך אותו אברך בצר לו הוסיף לבקש ולהתחנן, וכניסיון אחרון אמר: אני רוצה שהמשגיח ידע, שאם יש לי מעט שייכות לאמונה חושית ולא רק לאמונה בשכל, חיבור בהרגשת הלב ליציאת מצרים, זה אך ורק בזכות השיחות ששמעתי מהמשגיח כל השנים. שמע זאת המשגיח ושמח שמחה גדולה, ואמר לו: שמחתני וחייב אני לך הכרת הטוב על כך, הרי משקיע אני כל כך הרבה בעניין זה, להחדיר ללב ולהרגיש בחוש את האמונה בבורא עולם וביציאת מצרים, והנה יש שכר לעמלי, והבטיח לו שיזכה ויפקד בבן זכר בזאת השנה, ואכן נפקד.

דבר זה צריך להיות קנין בנפש: האמונה היא מרכז החיים, וכל הזמן צריך להרגיש את האמונה, וכלשון הכתוב בתהלים (ק"ט פו): כל מצותיך אמונה, הכל סובב סביב אמונה.

הגאון רבי שלום שבדרון זצוק"ל היה מרבה לספר מעשה נורא מהחפץ חיים: בסוף ימיו הגיעה אליו משלחת מוילנא ואמרו לו שיש שם רפיון בטהרת המשפחה, ובקשתם בפייהם: יואיל נא רבינו לבוא ולחזק שם את העניין. אמנם עקב גילו המופלג היה שרוי בחולשה נוראה וקשתה עליו הנסיעה מאד.

אבל אצל החפץ חיים היה כלל: כשמגיע ענין הנוגע לכבוד שמים עושים מה שיכולים ואין חשבונות של כח ושל בריאות. וכלל נוסף היה לו: דבר שאפשר לעשות היום לא דוחים למחר, ודבר שאפשר לעשות עכשיו לא עושים עוד חמש דקות.

בלילה הראשון בלא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור ולאכול כזית מצה בהסיבה. למה לו לחזור ולאכול עוד כזית מצה, הרי ביכולתו לחסוך אכילה זו, שהרי הסיבה אינה אלא מצוה מדרבנן, וכשאכל מצה בלא הסיבה יצא ידי חיוב אכילת מצה מדאורייתא, ואין עליו מעתה אלא חיוב אכילת מצה בהסיבה שהיא מדרבנן, ומצווה זו יכול לקיימה באכילת הכורך, שכבר אין יכולים לומר שיבא טעם המרור ויבטל טעם המצה, כיון ששניהם אינם אלא מדרבנן, ומצוות השוות בחומרתן אין מבטלות זו את זו?

ולדברי המהר"ל והנצי"ב, הדברים מתיישבים פלאי פלאים!! ואין מקום כלל לקושיתו! שהרי לדבריהם שבכל כזית נוסף שממשיכים לאכול בלילה הראשון, ממשיכים לקיים את המצווה מן התורה, ברור כשמש בצהריים שכשאמרו חכמים: שהאוכל מצה בלא הסיבה יחזור ויאכל מצה בהסיבה, לא תיקנו לו מצוה חדשה מדבריהם שיאכל מצה בהסיבה, אלא אמרו: שיש בידו אפשרות עדיין לחזור ולהצמיד את המצה דאורייתא להסיבה, כיון שבכל כזית שיאכל מקיים מצוות עשה מן התורה, וכיון שכן אם לא יאכלנה אלא בכריכה עם המרור, יבטל המרור שהוא דרבנן טעם המצה שהיא מן התורה, ולא יקיים אכילת מצה דאורייתא בהסיבה, ולפיכך צריך לחזור ולאכול מצה לבדה בהסיבה!!

ומענין לענין באותו ענין, על מה שהזכרנו את דברי הגמ': שרבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, כי היכי דניגרריה לליביה, דניכול מצה טפי לאורתא, יש להוסיף מחשבה אחת של מוסר: כתבו תוס' (ברכות לה ע"ב ד"ה טובא): שאסור לשתות יין בערב פסח מן המנחה ולמעלה, מפני שיין משביע וסותם את התיאבון, ולא יאכל בלילה מצה לתיאבון, ואם רוצה לשתות צריך לשתות הרבה, מפני שרק שתיית מעט יין משביעה וסותמת את התיאבון, אבל שתייה מרובה של יין גוררת את התיאבון, כלשון הגמ' (ברכות שם): פורתא - סעיד, טובא - גריר.

והנה ידוע שתורה נמשלה ליין (תענית ז ע"א), ונראה אף בלימוד התורה על דרך שתיית היין: כשלומדים מעט נעשים שבעים, פורתא - סעיד, אבל כשלומדים הרבה תורה התיאבון נפתח, טובא - גריר, זה מגביר את התאבון ללמוד עוד ועוד! ודבר זה בדוק ומנוסה: כל הרוצה לקבל חשק ותיאבון ללמוד ולהוסיף, על ידי ריבוי לימוד התורה מתגבר ומתרבה החשק והתאבון, לפעמים היצר הרע אומר לאנשים, קשה לכם ללמוד? תנוחו קצת, תמעטו בלימוד! צריכים לדעת: שקשה ללמוד מפני שלומדים פורתא - ונעשים שבעים, וככל שירבו ללמוד, יוסיפו חשק וטעם בלימוד התורה. היה לנו לימוד ברור לזה: ממורי ורבי זצ"ל, חשקת התורה שלו!! הייתה פלא אפילו לפני מאה שנה! מהיכן הוא זכה לחשקה זו? על ידי האמור: פורתא - סעיד, טובא - גריר, כמה שהוסיף ללמוד נתרבה חשקו, זו ואין בלתה! אין עצות אחרות!!!

ביקש החפץ חיים מבני ביתו שיזמינו עבורו בעל עגלה שייקחנו לתחנת הרכבת ליסוע לוילנא. בני הבית שידעו שהוא במצב של פיקוח נפש ביקשו למונעו מנסיעה זו ולא הזמינו עבורו בעל עגלה, ראה החפץ חיים שכך הם פני הדברים, ואמר: אם כך אלך בעצמי ואזמין בעל עגלה!

מה המשמעות שהחפץ חיים בעצמו הולך להזמין?

באותו העת מצב בריאותו וכוחותיו היו קשים כל כך, עד שבשביל ללכת לבדו נצרך היה להישען על קירות ביתו וללכת, והחל לעשות זאת, ראו בני ביתו כך ובחוסר בררה הזמינו עבורו בעל עגלה, ונסע הח"ח לוילנא.

שבת שלמה שהה החפץ חיים בוילנא, ובמהלך השבת דיבר לכל בני העיר, בליל שבת דיבר בפני הגברים וביום השבת דיבר בפני הנשים, והעבירו את דבריו בקול רם לכל הנאספים שם. כששת אלפים איש! שמעו את דבריו, וחיזוק גדול נעשה שם בעניין טהרת המשפחה.

באותה שבת במקום האכסניא של החפץ חיים התארח אף יהודי שהיו לו צרות גדולות ורבות, וראה החפץ חיים שצריך לחזק אותו באמונה, וישב אתו במהלך השבת חיזק אותו באמונה ועודד את רוחו.

בצאת השבת כשחזר החפץ חיים לביתו ראו עליו בני ביתו שהוא שרוי בשמחה עצומה, ואמרו לעצמם: ודאי שמח הוא על החיזוק הגדול שנעשה שם, ששת אלפים יהודים! התחזקו בטהרת המשפחה, איזו זכות!

אך כששאלוהו לפשר שמחתו, מדוע הוא שמח כל כך? ענה להם: היה יהודי אחד שנזקק היה לחיזוק באמונה, והרגשתי שחיזקתי אותו! הייתה שווה כל הנסיעה והטרחה בשביל שעוד יהודי יתחזק קצת באמונה!

כמה חשיבות ייחסו גדולי ישראל לעניין הזה של התחזקות עוד ועוד באמונה!!!

כל מדריגה באמונה יש בה מעלה!

ואם נשאל: מה מועיל קצת חיזוק וקצת התעוררות שיש לאדם באמונה, כגון על ידי לימוד ספרי אמונה כחובת הלבבות וספרי חסידות וכדו', הרי לאחר זמן זה חולף? פעמים רבות אדם מרגיש שכל החיזוק והתועלת אינם אלא לזמן מועט, וכל פעולתם היא רק באותם רגעים שעסק בכך, ועולה מחשבה בלב א"כ מה עשיתי.

ראשית צריך לדעת: שאין דבר חיזוק שהולך לאיבוד, וכל דבר פועל את פעולתו ועושה משהו

בלב האדם ואינו הולך לריק. כמשלו של רבי עקיבא המובא באבות דרבי נתן (פרק ו'): בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר, אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: המים שתדיר נופלים עליה בכל יום. אמרו לו: עקיבא, אי אתה קורא: אבנים שחקו מים?! מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו: מה רך פיסל את הקשה, דברי תורה, שקשה כברזל, על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי, שהוא בשר ודם! מיד חזר ללמוד תורה. הרי שכל דבר קטן משפיע, וטיפה ועוד טיפה מצטרפים לחשבון גדול.

אך זאת ועוד: אדם שמרגיש רגעים של חיזוק באמונה, ובאותם רגעים מרגיש ממש מציאות של אין עוד מלבדו, ידע נאמנה! שאת אותו רגע אף אחד לא יכול לקחת ממנו לעולמים, זה יישאר לנצח! אדם לומד קצת שער הבטחון בחובות הלבבות, קצת מוסר, מעט מאמרי חז"ל, או שומע איזה שיחת חיזוק, ומתחזק באמונה שלימה שאין עוד מלבדו והבריאות והפרנסה הכל מידו, ואין אדם נוגע במוכן לחברו אפילו כמלא נימה, א"א לקחת ממנו אותה לעולם, ונשארת היא לנצח נצחים. וכידוע מהזוהר הקדוש שחיי האדם מורכבים מימים ושעות ודקות, וכל דקה ודקה היא עולם מלא לעצמה, ולפיכך אין צורך לראות איך חיזוק זה השפיע לעתיד ועל כל החיים, אלא היא לעצמה שהיא באמונה שלימה הרי זה נצח.

בשעת קריעת ים סוף נאמר (שמות יד יח): וידעו מצרים כי אני ה', מתי הם הספיקו לראות כי אני ה', הרי היה זה הרגע האחרון לחייהם עד שטבעו בים? אלא כל רגע ורגע של אמונה הוא עולם ומלואו, והוא נצחי לעולם ולעולמי עולמים, ודי בזה שרגע אחד ידעו מצרים כי אני ה'.

לכן צריך לדעת: כל דבר היכול לחזק אדם באמונה אפילו על דבר קטן, אין לתאר ואין לשער גודל מעלתו שהרי זה נצחיות! וכשיש לנו לילה אחד בשנה שכל מצוותו להתחזק באמונה חושית, ודאי צריך לנצל אותו להתבוננות בעניין הזה, וודאי יש בכוחו להשפיע לכל השנה, ואפילו אם נדמה שלא ישפיע כדאי הוא אף בשביל הלילה הזה לבדו.

יסודות האמונה שנתגלו ביציאת מצרים

ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב (סדר ההגדה).

סימנים אלו שנותן ר' יהודה לעשרת המכות, ודאי שאינם סימנים ללא משמעות, שהרי זה יכול כל אחד ליתן, ומה בא ללמדנו בזה? אלא ודאי יש בהם עניינים גבוהים, וכמו שביאר בזה ר' שמשון אורסטופולר במכתבו הידוע על דרך הסוד. אבל גם על דרך הפשט יש להם משמעות, והיא: רבי יהודה בא לחלק את כל המכות לשלש קטגוריות, שלכל אחת מהן יש משמעות נפרדת.

וכן כתבו הקדמונים - השל"ה הקדוש (מסכת פסחים מצה עשירה - דרוש שני אות שכ) וכן המלבי"ם (שמות ז יד) מאריך בזה - שחלוקה זו של דצ"ך עד"ש באח"ב היא חלוקה המפורשת בתורה, שלפני כל קבוצה משלשת קבוצות אלו, משה רבינו אומר לפרעה בדבר ה' שעל ידי מכות אלו יבוא לגילוי דבר אמונתו בעולם, "בזאת תדע" (שמות ז יד) "למען תדע" (שמות ח יח) "בעבור תדע" (שמות ט יד), וכבר האריך הרמב"ן בסוף פרשת בא (שמות יג טז) שעיקרם של המכות באו לברר את כל יסודות האמונה, וכל קבוצה מהקבוצות כפי שחילק אותם ר' יהודה, מגלה אחד משלשת יסודות האמונה שהם נגד כל שיטות הכפירה שהיו בעולם.

שלש שיטות עיקריות של כפירה היו בעולם, כת אחת אומרת שהעולם קדמון, "כיחשו בה" ויאמרו לא הוא" (ירמיה ה יב), כופרים הם במציאות הבורא ואומרים שהעולם קדמון, כת זו לא עברה מן העולם אלא הגלגול המודרני של שיטה זאת היא, פיצוצים!!! העולם נוצר כתוצאה מפיצוץ מיקרי! זהו יסוד "תורת האבולוציה" היום ב"ה אף תאוריה זאת כמעט ועברה מהעולם.

ולחיבת הקודש נזכיר, הלא דור דור ודורשיו, וכל דור זכה ונתברך באברהם אבינו שלו שמנפץ ומבטל את פסילי אותו הדור, כדרך שאברהם אבינו ניפץ את הפסילים, שמעתי שהרב קונשטט דצ"ל ראש ישיבת קול תורה לפני כשבועים שנה, נקלע פעם לחיפה האדומה, באותה תקופה הייתה זו עיר שבה היה מעוז הכפירה, נכנס הוא לחנות בגדים בשעה שיצא המוכר לרגע לקיוסק סמוך, והמתין, לפתע נכנס שם פרופסור שהגיע מהטכניון שהיה ידוע כאפיקורס גדול וכופר בעיקר, שאלו הפרופסור: כבוד הרב, היכן בעל החנות? הבחין הרב קונשטט בהזדמנות שנקרית לפניו, והשיב לו בחכמה: אין בעלים לחנות! תמה הפרופסור בלבו וחזר ואמר: אני מתכוון למי שהחנות שלו, חזר ואמר לו: החנות אינה שייכת לאף אחד! ולתמיהתך מה זו החנות, היא נהיתה לבד!! אמר לו הפרופסור: אינני מבין מה אתה מתכוון, מה הפירוש נהיה לבד? אמר לו: הרי אנחנו פה כמה מאות מטרים מהנמל. הגיעה אנייה עמוסה בגדים לנמל, ולפתע פיצוץ עז בחדר המנועים של האנייה שהחריד את כל האזור, גרר אחריו שורה של פיצוצים, ומחמתם עפו כל הבגדים שבאנייה ונחתו בדיוק במקום זה, החליפות נתלו על הקולבים! החולצות קופלו במדפים! והעניבות הונחו על

מעמדן! הכל נהיה לבד כתוצאה מהפיצוץ!!

הסתכל בו הפרופסור המלומד שסבור היה שרואה רב מכובד, בפנים מעוררי רחמים, ופלט לעצמו כנראה שכבוד הרב זקוק לאשפוז, אמר לו הרב: אם כבוד הרב זקוק לאשפוז כבוד הפרופסור זקוק לטיפול נמרץ!! כמה פריטים יש פה בחנות? אלף, אולי אלפיים, אתה יודע כמה תאים יש לך במוח? בעין יש מאה עשרים ושבע מיליון תאים! ובמוח יש עשרה מיליארד תאים! בכל כדור הארץ יש שבע מיליארד תושבים, כלומר במוח יש תאים יותר מכל תושבי כדור הארץ! ובין כל תא לתא יש רבבות סיבים! והיום אף גילו שכל תא ותא מכיל בקרבו תחכום נפלא, ועולם עצום של חכמה! וזה יכול להיות מפיצוצים, אבל החנות לא נהיתה מפיצוצים!!

הכת השנייה, וכן היא דעת רוב אומות העולם: מאמינים שיש בורא לעולם והוא לא נוצר מעצמו, אבל כופרים בהשגחה, כשם שמאמינים שהמכונית לא נוצרה לבד, אבל מרגע שהיצרן סיים את פעולתו, והעמידה בשלמותה, הוא מוסר אותה ללקוח ואינו מתערב במה שקורה לה, כך גם הקב"ה אכן ברא את העולם אבל אינו מתערב במה שקורה כאן בעולם. והם אותם הכופרים עוד עוטפים זאת בנימה של גדלות הבורא שהקב"ה שהוא גבוה מעל גבוה, וכי מעניין אותו מה שיש לי בצלחת? מעניין אותו העולם השפל הזה? אבל ודאי שיש פה נגיעה לא קטנה, שהרי אם הקב"ה משגיח, העולם אינו הפקר! יש דין ויש דיין, יש שכר ויש עונש, יש גיהנום ויש גן עדן, ורק מפני שאומרים עזב ה' את הארץ, איש בשרירות ליבו יכול ללכת.

וכנגד דברי הכפירה של כת זו, מאריך הנפש החיים (שער ג פרק ט) לבאר מה שאומרים בפסוקים בתהילים (קג ד) ובהלל: רם על כל גוים ה' על השמים כבודו, שהגוים מכירים במציאות הבורא אבל אומרים על השמים כבודו, אין זה לפי כבודו להשגיח בעולם השפל הזה, וכנגדם אנחנו משיבים להם (שם ה-ו): מי כה' אלוקינו המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ, אלוקינו - שמשגיח עלינו בפרטות, ואף על פי שהוא מגביהי לשבת אינו זה כדבריהם שאין זה לפי כבודו להשגיח על הארץ, אלא הוא אף משפילי לראות בשמים ובארץ. ומוסיף עוד המלבי"ם (תהלים שם) שאומרים להם, אתם סבורים שבארץ אין זה לפי כבודו אבל בשמים זה כן לפי כבודו, אמנם האמת ככתוב בתפילת שלמה (מלכים א ח כז): הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, ואם כדבריהם אף לראות בשמים זה משפילי בשביל הקב"ה בדיוק כמו בארץ.

והכת השלישית: מאמינים אף בהשגחת השם אלא שכופרים ביחוד השם, כמו שהרמב"ם (הל' עבודה זרה פ"א ה"א) מאריך שטעותם של עובדי עבודה זרה, שסבורים הם שהקב"ה נתן סמכויות וכח עצמי לצבא השמים.

ולביטול שלשת כפירות וטעויות אלו נאמר דצ"ך עד"ש באח"ב:

לפני דצ"ך, כתוב בתורה שמשה אומר (שמות ז יז): בזאת תדע כי אני ה', זהו היסוד הראשון גילוי של מציאות הבורא כנגד הכופרים במציאותו.

ולפני עד"ש - לפני ערוב, משה אומר (שמות ח יח): בזאת תדע כי אני ה' בקרב הארץ, ופירש רש"י: אע"פ ששכינתי בעליונים גזרתי מתקיימת בתחתונים, וזה כנגד האומרים עזב ה' את הארץ, וכופרים בהשגחת הבורא במה שקורה כאן, אלא "אני ה' בקרב הארץ - גזרתי מתקיימת בתחתונים".

ונגד הכת השלישית ניתנו המכות של באח"ב, שלפני מכת ברד אומר משה (שמות ט יד): בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ, שזה יחוד ה', ברד שהוא מאש ומים ובו כל הכוחות, ועל כולם אומר שאין עוד מלבדו - אין כמוני בכל הארץ.

שלשת היסודות האלו של אמונה מלווים אותנו, ואנחנו מזכירים אותם במהלך היום, ועל סדר ימות השנה כמה וכמה פעמים.

א. השל"ה הקדוש מבאר, ששלושת יסודות אלו הם עיקרו של הפסוק (דברים ד לט) שאומרים כל יום בסיום התפילה - בתפילת עלינו לשבח: וידעת היום והשבות אל לבבך, כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, אין עוד. כי ה' הוא האלוקים - היסוד הראשון, מציאות הבורא, בשמים ממעל ועל הארץ מתחת - היסוד השני, שהוא משגיח על מה שקורה כאן אף בארץ מתחת, אין עוד - היסוד השלישי, של יחוד ה' שאין עוד מלבדו.

ב. שמעתי אומרים, שקבלת עול מלכות שמים שבשמע ישראל כולל שלשת יסודות אלו, שמע ישראל ה' - זה מציאות הבורא, היסוד הראשון, אלוקינו - זה היסוד השני שמשגיח עלינו, ה' אחד - יחוד הבורא, זהו היסוד השלישי.

ג. וכך גם הפסוק בישעיהו (מד ו) שמזכירים אותו במלכויות בר"ה: כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבקות, אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלוקים, אני ראשון - שהעולם אינו קדמון אלא הקב"ה ברא את העולם, היסוד הראשון, ואני אחרון - שאני ממשיך להנהיג את העולם, היסוד השני, ומבלעדי אין אלוקים - היסוד השלישי של יחוד ה'.

ועל משקל פסוק זה אנחנו מזכירים מטבע לשון דוגמתו כל יום בתפילה: אמת אתה הוא ראשון, ואתה הוא אחרון, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, שבזה מוזכרים שלשת יסודות האמונה.

ד. וכן שלשת תפילות השבת מורים על שלושת היסודות, בתפילת הערב מזכירים, עניני מעשה בראשית, ובתפילת השחר מבואר בראשונים שמזכירים עניני יציאת מצרים, ובתפילת המנחה אומרים: אתה אחד ושמך אחד - שזה לעתיד לבא, ויכולו השמים והארץ ועניני מעשה בראשית

זה כנגד הכופרים במציאות הבורא ואומרים שהעולם קדמון, זכר ליציאת מצרים, שבה אף שנתגלו כל יסודות האמונה, נתגלה בעיקר שהקב"ה משגיח על כל העולם, ואתה אחד זהו יחוד השם.

אלו הם שלשת יסודות האמונה שמלווים אותנו בכל מהלך חיינו, ונתגלו במיוחד במכות שהכה ה' את פרעה לפני יציאת מצרים.

עונשו של פרעה - נטילת הבחירה במכות אחרונות

בעשרת המכות שלקו מצרים, מלבד החלוקה של דצ"ך עד"ש באח"ב מצאנו חלוקה נוספת, חמש מכות ראשונות וחמש מכות אחרונות. שכתוב במדרש (שמות רבה יג ד), ליישב את הקושיא מה התביעה על פרעה הלא הקב"ה חיזק את ליבו, ומה יכול היה לעשות? תירוצים רבים נאמרו על כך. אך במדרש כתוב והובא ברמב"ן (שמות ז ג) ויש גירסאות אף ברש"י (שם) כן: בחמשת המכות הראשונות עדיין היה לפרעה בחירה, ובעצמו הכביד את לבו ולא השגיח על דברי ה', ורק בחמשת המכות האחרונות ניטלה ממנו הבחירה, ולכן בראשונות נאמר (שמות ז יג, ועוד): ויחזק לב פרעה, שהוא חיזק את ליבו, אך באחרונות נאמר (שמות ט יב): ויחזק ה' את לב פרעה, הקב"ה חיזק את ליבו, דהיינו אחרי שבמכות הראשונות אף שהיה לו בחירה חיזק פרעה את ליבו, נענש בכך שבמכות האחרונות ניטלה ממנו הבחירה, והרמב"ם בהל' תשובה (פ"ו ה"ג) מאריך בכך שהאדם יכול להרשיע כל כך, עד שנוטלים ממנו את הבחירה, ומביא סימוכים לכך מפרעה.

וע"פ חלוקה זאת נראה בעזר ה' יתברך שארבעה פסוקים בתורה מתבארים כמין חומר, כתוב אחד אומר בפרשת וארא (ט טו-טז) לפני המכה השביעית - מכת ברד, שמשה רבינו אומר לפרעה בדבר ה': כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ, ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ. ודבר פלא יש בזה, הלא משה רבינו עומד אחרי שש מכות שכבר ניתנו על פרעה, ומתוך כל ששת המכות מזכיר משה את המכה החמישית - מכת דבר, לאמר שאם חפץ היה הקב"ה יכול היה להורגו ולכלותו כבר בדבר, מדוע הזכיר משה דוקא מכה זו יותר מדם צפרדע כינים ערוב שחין?

ועל דרך הפשט ענינו, שמכל שאר המכות עדיין לא ראה פרעה שהקב"ה יכול לכלות אותו ואת עמו, שכן בהם לא היה מכה שיש בה כליה, אולם מכת דבר הלא בה הייתה מגיפה שהמיתה את כל המקנה החיות הבהמות, ובאותה מידה יכולה הייתה להיות מגיפה זו אף ממיתה למהלכי על שמים, ולא רק למקנה, שאין זה מורכב ומסובך יותר, ולפיכך הוזכר הדבר, וזו כוונת רש"י שפי' (שם טו): כי אילו רציתי כשהייתה ידי במקנך שהכיתים בדבר, שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות.

אבל נראה לבאר בזה עוד, וכמדומה שמכוונים הדברים לפירוש ר' שלמה אלקבץ, פשט נפלא מאד, בחמשת המכות הראשונות היה לפרעה בחירה, ועונשו היה שבמכות האחרונות ניטלה ממנו הבחירה, וכיון שניטלה ממנו הבחירה לא נענש הוא עליהם, שהם כבר העונש - אדם שאין לו בחירה אין לו כבר מה לעשות פה בעולם! וא"כ מה טעם יש לתת לו מכות אחרונות הלא נגמר כבר תפקידו בעולם, ויוציא את בני ישראל? אלא התשובה היא, שהמכות האחרונות לא היו בעבורו,

ופרעה לא שימש בהם אלא כבובה ודחליל, בעבור גילוי כל יסודות האמונה, שעדיין לא התגלו כולם במכות הראשונות לבדם, ונצרך היה לכך אף למכות האחרונות לגלות שהוא שולט אף בכל הכוחות שבעולם: באוויר, בים, ביבשה, אש, מים, ורוח, כל הכוחות כולם, ופרעה אינו אלא היכי תמצוי לגלות כבוד שמים בכל היקפו.

ודבר זה מתבאר בפסוק זה כמין חומר, משה רבינו אומר לפרעה לפני המכה השביעית בדבר ה' (שמות ט טו): כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר, הוא מזכיר את הדבר בדוקא, שהיא המכה החמישית, כי בו ניטלה מפרעה הבחירה, וכבר אין לו תפקיד בעולם, והיה צריך לגמור את חייו בעולם, ואחר זאת מוסיף (שם טז): ואולם בעבור זאת העמדתיך - המכות האחרונות אין תכליתם אלא, בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ, אין מעשיך כאן אלא כבובה והיכי תמצוי לגילוי כבוד שמים.

עוד כתוב אומר במקרא ביכורים (דברים כו יח) ומזכירים אותו בליל הסדר: ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ואומרים פירוש הכתוב בהגדה: ביד חזקה זו הדבר - מכת דבר, ובזרע נטויה זו החרב - מכת בכורות, מכל עשרת המכות מזכירים במקרא ביכורים לשני מכות אלו בלבד, וכל כך למה? מפני ששני מכות אלו הם סיומת של סידרה מהמכות, מכת דבר היא האחרונה מן המכות שהיה לפרעה בחירה בהם ולאחריה ניטלה ממנו הבחירה, וחרב היא הסיומת של המכות שלא באו בשביל פרעה, אלא למען זאת העמדתיך למען ספר שמי בכל הארץ.

ובשני מכות אלו מוזכר יד ה' שלא הוזכר בכל המכות, בדבר נאמר (שמות ט ג): הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד, ובמכת בכורות נאמר (שמות יב כט): ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, אני ולא מלאך אני ולא שרף, מפני שמכות אלו הם סיומת של מערכת נפרדת במהלך המכות.

כתוב נוסף נאמר (שמות ה א) במפגש הראשון של משה ואהרן עם פרעה, ואומרים לו בדבר ה': שלח את עמי ויחגו לי במדבר וכו' ונזבחה לה' אלוקינו פן יפגענו בדבר או בחרב, ופן יפגענו כוונתם פן יפגעך אלא שחלקו כבוד למלכות (רש"י שם), לא הזכירו הם לו אלא בדבר או בחרב שהם שני המכות האלו דבר ומכת בכורות, שאמרו לו שסופך או בדבר שבה ניטלה ממנו הבחירה, או בחרב שזהו סוף כל המכות.

כתוב נוסף בפרשת שמות הקב"ה אומר למשה רבינו (שמות ג יט): ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה, המפרשים מתקשים בפשוטו של מקרא, מהו ולא ביד חזקה? והרבה פירושים נאמרו בזה, אבל אפשר לפרש בזה בעזר ה' שיתבאר הכתוב כמין חומר, ע"פ דברי המדרש המבוארים, שהקב"ה אומר למשה רבינו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים

למכה מצרים בבכוריהם

יש מדרש פליאה: למכה מצרים בבכוריהם (תהלים קלו י) - למכה בכורי מצרים לא נאמר, אלא למכה מצרים בבכוריהם, מלמד שהיו הבכורות מכים איש את אביו ואיש את אחיו.

כששמעו בכורי מצרים שהולכת להיות מכת בכורות ופרעה לא רוצה לשלח את ישראל, אמרו: אנחנו לא מוכנים להיות בשר תותחים, והתחילה שם מה שנקרא היום "מלחמת אזרחים" ונהרגו המונים - ששים ריבוא מהמצרים³, ולכך נאמר: למכה מצרים בבכוריהם - שמצרים הוכו על ידי הבכורים. עד כאן אין זה מדרש פליאה. אמנם הפליאה הוא מסיומו של המדרש, שהוסיפו שם: לפיכך רבי יהודה היה נותן בהם סימנים, דצ"ך עד"ש באח"ב, והדברים מפליאים, מה הקשר בין תחילתם של דברים לסופם, בסימניו של רבי יהודה?

ונראה בעזר ה' שהפשט בזה פשוט. בסדר ההגדה, קודם דברי רבי יהודה, נאמרו דברי תנא קמא: אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, ואלו הם: דם, צפרדע, כינים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מכת בכורות. בכל המכות לא הזכיר התנא מכת - מכת דם, מכת צפרדע וכו', אולם במכת בכורות הזכיר מכת בכורות, ומדוע?

אלא התשובה פשוטה, דם הוא לכשעצמו שם המכה, וכן צפרדע וכל שאר המכות, אבל לעומתם בכורות אינה מכה, בכורות הם ברכה, המכה לא הייתה בעצם מציאותם של הבכורות, אלא המכה הייתה שהומתו הבכורות, ולפיכך הוזכר בה מכת בכורות, שזהו שם המכה - מכה של בכורות.

וכיון שהדברים פשוטים וברורים מאד, מעכשיו דברי רבי יהודה, שנתן בהם סימנים אינם מבוארים, שבסימן האחרון אמר באח"ב, שזהו ראשי תיבות: ברד, ארבה, חשך, בכורות, והלא בכורות אינה שם המכה, אלא מכת בכורות היא שם המכה, והיה צריך לומר באח"מ? על כך אומר המדרש: שכיון שאף הבכורות עצמם היכו את המצרים, הרי בחלק זה שהיה במכת בכורות, הבכורות עצמם נהפכו למכה, והרי הבכורות נעשו כצפרדעים וכינים. ואלו הם דברי המדרש: כיון שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, שהבכורות היכו את מצרים, לפיכך רבי יהודה היה נותן בהם סימנים: דצ"ך עד"ש באח"ב, ולא באח"מ, שהבכורות עצמם הפכו להיות מכה כשאר המכות.

עליה לרגל - התוועדות כנסת ישראל והשכינה

מצוות עליה לרגל, היא מצוה חביבה ויקרה עד מאד, אנחנו מצפים שנזכה לכך, ומתפללים בכל יום מימי חול המועד על כך: ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך.

על מנת להבין ענינה וטעם חביבותה, ראשית צריכים אנחנו לדעת מה פירוש המילה "מועד", אנחנו רגילים להשתמש במילה מועד במובן של - זמן, אבל אם זהו משמעות המילה מועד, קשה מה פירוש המושג אהל-מועד, שבו נקרא שמו של המשכן? [דרך אגב, מצאנו מקום בתורה שהוזכר אהל-מועד, מלבד שמו של המשכן, בפרשת כי תשא אחרי חטא העגל (שמות לג ז): ומשה יקח את האהל, ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה, וקרא לו אהל מועד].

מועד משמעו הוא מלשון התוועדות, כמאמר הכתוב על המשכן (שמות כה כב): ונועדתי לך שם, המשכן הוא מקום ההתוועדות של כנסת ישראל עם הקב"ה, מקום המפגש, ולפיכך נקרא אהל-מועד, האהל שבו מתוועדים.

אף הרגלים נקרא שמם מועדים (יחזקאל מו ט), מפני שאף הם עניינם ההתוועדות, כשם שיש "מקום ההתוועדות" שהוא המשכן - אהל מועד, יש אף "זמן ההתוועדות" שהם הרגלים - המועדים, זמן שאנחנו מתוועדים ומתייחדים עם הקב"ה. ואין אנחנו בשר ודם, קרוצי חומר, מתוועדים עם הקב"ה? לפיכך אמרו חז"ל (ירושלמי שבת פט"ו ה"ג): לא ניתנו ימים טובים לישראל אלא כדי שיעסקו בתורה, ההתוועדות הטובה ביותר של כנסת ישראל עם הקב"ה היא על ידי התורה, מפני שקוב"ה וישראל ואורייתא חד הוא (זוהר הקדוש ח"ג עג א), התורה היא דבר ה', ודעתו של הקב"ה כביכול, ובשעה שאדם דעתו שקועה בתורה הרי הוא מתחבר ומתוועד עם הקב"ה, וזו היא ההתוועדות הגדולה ביותר! שהשכל שלו דבוק בשכל של הקב"ה כביכול!

שיא השיאים של ההתוועדות, הוא במיזוג של שני הדברים יחד, לעלות ולראות את פני ה' - במשכן שהוא מקום ההתוועדות, ברגלים שהם זמן ההתוועדות, זהו השיא של ההתוועדות עם הקב"ה! הרגלים הם זמן מיוחד ומסוגל שהקב"ה מזמין אותנו אליו, להיוועד להיפגש ולהידבק כביכול! ולפיכך העלייה לרגל שהוא מיזוג זמן ומקום ההתוועדות, היא מצוה חביבה ויקרה מאד.

וכשכלל ישראל עולים לרגל להתוועד עם השכינה, נצטוו (שמות כג טו): ולא יראו פני ריקם, צריכים להביא עמם עולת ראייה ושלמי חגיגה, מהו סוד העניין?

פירוש המילה "זבח" חלוק בין לשון המקרא ללשון המשנה, בלשון חז"ל זבח משמעו כל הקרבנות שהם ממין בהמה, חטאת, עולה, אשם, שלמים - כולם נקראים זבח, וכך הוא לשון המשנה (זבחים פ"א מ"א): כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים. אבל בלשון המקרא לא נמצא זבח

שובה אלינו בהמון רחמיך, בגלל אבות שעשו רצונך

אנחנו רגילים להשתמש במילה "המון" במשמעות של הרבה, וכגון שאומרים: יש לפלוני המון כסף, המון זהב וכדו'.

אבל זה טעות, בלשון הקודש המון אין משמעו הרבה, ואף כשנאמר המון במשמעות הרבה, כמאמר הכתוב על אברהם (בראשית י"ז ה): אב המון גוים נתתיך, אין פירושו של המון - הרבה, אלא דווקא על ריבוי אנשים ועם רב אמרו לשון המון.

ומפני שהמון הוא מלשון הומיה, כדרך שנאמר בכתוב (ישעיהו י"ז יב): הוי המון עמים רבים, כהמות ימים יהמיון, ופירושו: שהמקום הומה ורוגש על ידי שווקים וכדו' שיש במקום, וכן נאמר (ישעיהו כב ב): תשאות מלאה עיר הומיה קריה עליזה, ונאמר בתהילים (מו ז): המו גוים, שכשיש עם רב הם נקראים המון, אבל אין פירושו המילולי של המילה המון - הרבה.

ועל זה הדרך, אף בלשון התפילה שאנו אומרים: שובה אלינו בהמון רחמיך, "המון רחמיך" אין פירושו ריבוי הרחמים, אלא פירושו על משקל לשון התפילה בברכת ועל הצדיקים: יהמו רחמיך ה' אלוקינו, שמשמעו המיית הרחמים, ועל כך אנו מתפללים, שובה אלינו בהמיית רחמיך, שרחמי הקב"ה יהמו עלינו, וישוב אלינו, בגלל אבות שעשו רצונך.

ליל שימורים ביום טוב שני

על תקנת חכמים לשתות ארבע כוסות בליל הסדר, הקשו בגמ' בערבי פסחים (קט ע"ב) איך תיקנו חכמים תקנה שבאים על ידה לידי סכנה, הלא ארבע כוסות הן זוגות, ועל כמה דברים אמרו שאין לעשותם זוגות, שסכנה היא מפני המזיקים? ואמרו על כך בגמ' שעל לילה זה, אמר קרא (שמות יב מב): ליל שמרים הוא, ליל המשומר ובא מן המזיקים. והקשה מורי ורבי הרב אלישיב זצ"ל: מה נאמר לבני חוץ לארץ, הנוהגים לעשות יום טוב שני, שעושים יום טוב שני בחג המצות ושותים אף בו ארבע כוסות, ולילה זה הלא אינו ליל שימורים? אלא הוכיח מכאן שאף ליל יום טוב שני ליל שימורים הוא, מפני שרבנן יש בכוחם על ידי תקנתם להשפיע על תהלוכות העולם, ולעשות שאף ליל יום טוב שני יהיה ליל שימורים.

ומדבריו יש סייעתא לדבר נוסף, שידועה דעת הסמ"ע (חור"מ סי' סז ס"ק ב) שבזמן הזה שביעית אינה אלא מדרבנן - לדעת רוב הראשונים, אין את הבטחת התורה (ויקרא כה כא): וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. אבל החזו"א (שביעית סי' יח ס"ק ד) לא נחה דעתו בזה, וסובר שאף בזמן הזה יש את הבטחת התורה, ואכן ממציאות החיים נראה כדברי החזו"א, שמעשים רבים נשמעים על שומרי שביעית שזוכים לראות ברכות רבות עד בלי די! ולכאורה היא קושיא לדברי הסמ"ע? אמנם אינה קושיא, כיון שהחזו"א נתקבל כמרא דאתרא של ארץ ישראל, והסמ"ע פועלו ורבנותו היו מחוץ לארץ ישראל, ממילא אף בשמים פוסקים הלכה כמותו, ומתרבית הברכה לשומרי שביעית.

ולאמור, נראה שיש ראיה שיש מקום לומר כדברי החזו"א, שנתבאר שיום טוב שני אף שהוא מדרבנן, נקבע סגולת היום ל"ליל שימורים" מכוח תקנת חכמים, ומזה נשמע לשביעית בזמן הזה, אף שהיא מדרבנן, יש בתקנתם כוח ליתן לשנה זו את הזכות, לקבלת הבטחת התורה: וצויתי את ברכתי לכם.

ששת ימים תאכל מצות - ללמד על סדר עיבור השנה

ידועים דברי הגמ' (מנחות סו א): כתוב אחד אומר (דברים טז ח): 'ששת ימים תאכל מצות, וכתוב אחד אומר (שמות יב טו): 'שבעת ימים מצות תאכלו, הא כיצד? וכו'.

ואפשר לומר בעזר ה' בדרך רמז, שהכתוב: ששת ימים תאכל מצות, בא לרמוז רמז נפלא לסדר עיבור השנה.

ובהקדם נבאר בקצרה, מהו סדר עיבור השנה על חשבון התקופה. ארבע תקופות יש בשנה - תקופת ניסן, תקופת תמוז, תקופת תשרי, ותקופת טבת, והתקופות הם לפי שנת החמה, ולא לפי מנין החדשים הנקבעים לפי שנת הלבנה, ולפיכך: תקופת טבת זמנה מאמצע החורף עד האביב - מזמן טבת עד זמן ניסן, אבל אינו קבוע דווקא מא' טבת ועד א' ניסן, ומניסן עד תמוז הוא תקופת ניסן. ולפי חשבון זה נקבע הצורך בעיבור השנה, שהכתוב (דברים טז א): שמור את חודש האביב, ועשית פסח לה' אלקיך, מלמד שחידושה של לבנה - זאת אומרת החלק האחרון של חידושה לבנה, דהיינו עד חצי החודש של לבנה, של חדש ניסן - חייב שיהיה ממנו משהו בתקופת ניסן של חמה, שסוף החצי הראשון של חודש ניסן של לבנה, חייב להיות בתקופת ניסן של חמה - שהוא האביב. ולפיכך נקבעה ההלכה, כמבואר ברמב"ם, שאם תקופת טבת של חמה נכנסת עד ט"ז בניסן, צריך לעבר את השנה ולהוסיף עוד חודש, מפני שט"ז בניסן עוד אפשרי שיחול בתקופת טבת של חמה, אבל מט"ז ניסן ואילך חייב להיות באביב של חמה, שהיינו בתקופת ניסן - זהו הגבול של עיבור השנה. וכך בנוי הלוח שקבעו לנו חז"ל.

נמצא, שהיום הראשון של פסח אינו בהכרח שיהיה בתקופת האביב, ורק ממנו ואילך ששת הימים הנותרים מחג המצות, צריך שיהיו באביב. ומעתה מתבאר דיוק הכתובים על נכון, שהכתוב: ששת ימים תאכל מצות, נאמר בפרשה המתחלת: שמור את חודש האביב, ולפיכך מבואר ומדוקדק שהתורה מסיימת: ששת ימים תאכל מצות, שהקפידא מ"חודש האביב" הוא על ששת ימים תאכל מצות בלבד, שהרי יום ראשון של פסח רשאים אנו שיהיה עוד בסיומה של תקופת טבת, ולפיכך לא נאמר בפרשה זו שבעה ימים תאכל מצות.

ומתבאר שסדר עיבור השנה מרומז היטב במקרא הזה.

תקנת שאילת גשמים מפני עולי רגלים

שאלה ידועה נשאלה בבית המדרש, שנינו במשנה (תענית י ע"א): בשבעה במרחשון שואלין את הגשמים ט"ו יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. ומדוע לא אמרו אף שחמשה עשר יום קודם הפסח יפסיקו לשאול את הגשמים מפני העולים לרגל בפסח?

ויש שיישבו זאת, שתקנת עולי רגלים היא סיבה מספקת שלא יתחילו לשאול את הגשמים, אבל אחרי שהתחילו לשאול אין זה טעם מספיק שיתקנו להפסיק לשאול מפני עולי רגלים. ועוד שמעתי שיש מיישבים, שהעולים לרגל לחג המצות יוצאים מביתם בימות החורף, ומכינים עצמם למצב שיהיו גשמים, אבל העולים לרגל לחג הסוכות יוצאים הם מביתם בימות הקיץ, ואין דעתם להכין עצמם לימות הגשמים.

אך נראה לומר בזה תירוץ נפלא, על פי מעשה ששמעתי מיהודי תלמיד חכם שהתגורר בבחרותו בבני ברק, וכך סיפר: שנה אחת חל ראש חודש ניסן בשבת, והסטייפלער זצ"ל השכים קום כדרכו להספיק עוד לפני התפילה לברך ברכת האילנות. בדרכו אל האילנות בחצר בית הכנסת לדרמן היה מכשול גדול של ברזלים שנוצר ממערכת של מצברים שעמדה שם, והסטייפלער טיפס על כל הברזלים והצליח להגיע לאילן לברך. ולפתע ראה דבר מענין: הסטייפלער מתאמץ בכל דרך לנסות לחזור מהמקום אליו טיפס, ואינו מצליח להתגבר על המכשולים שבדרך. מיד רץ הבחור לעזור לסטייפלער לטפס, ובקושי רב הצליחו לחזור.

שאל אותו הסטייפלער: איך בהלוך הצלחת לעבור כל כך בקלות ובחזור לא הצלחתי?

ומיניה וביה ענה לו הסטייפלער, התשובה פשוטה: בהלוך הייתה לי השתקקות גדולה למצווה, וממילא התגברתי על כל המכשולים ודבר לא הפריע לי, אבל בחזור אחרי קיום המצווה היה לי כבר פחות כוח ורצון.

אמרתי לאותו יהודי, על פי המעשה הזה מבואר החילוק בין ערב פסח למוצאי סוכות, כשעולים לרגל בערב פסח, מישהו מרגיש שיש גשם? ! כולם חיים בהרגשת קומה ונעלה ציון אל ה' אלוקינו, אין מקום בהרגשת הלב למחשבות על גשם. אבל כשחוזרים מירושלים - עוזבים את עיר ה' אלוקינו, מתעוררים כל הקשיים והגשם מפריע, לפיכך בניסן אין את התקנה ובסוכות תיקנו שלא ישאלו עד ז' מרחשון.

שביעי של פסח

ציצית ומילה חותמות של עבדות - עבדי המקום

בפיוט המיוחד, יום - ליבשה נהפכו מצולים שחיבר ר' יהודה הלוי, המוזכר בסוף ברכת אמת ויציב של שביעי של פסח, כתב: למי זאת נרשמת הכר נא דבר אמת למי החותמת ולמי הפתילים.

נראה לבאר פשט אמיתי בעזרת ה' בכוונת הפייט הזה.

בסוף פרשת ציצית שבקריאת שמע, מזכירים יציאת מצרים - אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים. מה השייכות בין פרשת ציצית לזכירת יציאת מצרים? וברש"י שם (במדבר טו מא) מביא דברי חז"ל הקדושים: למה נאמר יציאת מצרים, אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור, אני הוא עתיד להבחין ולהפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת. אך זהו פירושו על דרך הדרש, ולפי פשוטו של מקרא מה השייכות בין שתי הפרשות?

ונראה לבאר, על פי יסוד גדול של התוס' במסכתא מנחות פרק התכלת (מג ע"ב), על דברי הגמ' שם: תניא, היה רבי מאיר אומר: גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת, משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר: הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר: הבא לי חותם של זהב, ופשעו שניהם ולא הביאו, איזה מהן עונשו מרובה? הוי אומר: זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא - חותם של טיט שהוא קל יותר להשיגו, כשנמנע מלהביאו המרידה יותר גדולה.

ותוס' שם (ד"ה חותם של טיט) מבארים מה שמדמה חותם של טיט לציצית, על פי דברי חז"ל במסכתא שבת (נז ע"ב), שהרגילות היא שכל אדון מקפיד שלכל עבד מעבדיו יהיה על בגדו חותם שהוא עבד - וזהו החותם של טיט וחותם של זהב שבמשל, וכשפשעו ולא הביאו את החותם חיסרו בחותם העבדות שעליהם. וכן הציצית היא החותם של כלל ישראל שאנו עבדי המלך, והמתרשל בציצית מתרשל בחותם העבדות, והלבן שהוא מצוי הוא כמתרשל בחותם של טיט.

ועל פי זה יש לומר שכיוון שביציאת מצרים זה המקום שנהיינו עבדי הקב"ה, כלשון הכתוב (ויקרא כה נה): כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. דרך הזכירה של יציאת מצרים היא על ידי פרשת ציצית, שהציצית היא חותם שאנחנו עבדי המלך, ומשום כך הוזכרה יציאת מצרים בפרשת ציצית.

ובזה מתבאר אף הטעם שמזכירים את כל פרשת ציצית בקריאת שמע, אף שעיקר סיבת קריאתה היא מפני זכירת יציאת מצרים שבה? כיוון שאף כל פרשת ציצת מראה על הענין הזה של יציאת מצרים, שאנו עבדי המקום.

השמיעני את קולך - התנאי לקריעת ים סוף

שנינו במדרש (תנחומא פרשת שופטים אות יג): ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם (שמות יד י), באותה שעה התחילו בני ישראל צועקים להקב"ה שנא' (שם): ויצעקו בני ישראל אל ה', אמר הקדוש ברוך הוא: יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה (שיר השירים ב יד), למה היו ישראל דומין באותה שעה, ליונה שברחה מלפני הנץ ובאה להכנס לפנים מן הסלע והיה הנחש בתוכו בקשה לצאת הרי הנץ על הפתח, כך היו ישראל הים הולך וסוער עליהם והשונא רודף אחריהם והחיות מן המדבר והיו מוקפין מארבע רוחות, מה עשו נשאו עיניהם לאביהן שבשמים וצעקו שנאמר: ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם וגו' ויצעקו בני ישראל אל ה', לכך כתיב יונתי בחגוי הסלע.

נתאר לעצמינו את מצבה של היונה בשעה שהנץ רודף אחריה ונכנסת לתוך הסלע ויוצא לקראתה הנחש, לא שייך מצב יותר אומלל, עגום, ובודד מזה.

כך כנסת ישראל כשעמדו על הים, באותה שעה מלפניהם הים גועש ורועש, מאחוריהם שש מאות רכב בחור, אין להם מנוס לשום מקום.

ולמה הקב"ה העמיד אותם במצב כזה אבוד?

ממשיך המדרש ואומר:

הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאווה. הקב"ה מראה לכנסת ישראל, אני מתגעגע לתפילות שהתפללתם במצרים, אני מתגעגע לתפילות של האבות הקדושים, בבקשה ממך כנסת ישראל: הראיני את מראיך השמיעני את קולך.

עוד שנינו במדרש (שמות רבה פרשת בשלח פרשה כא אות ו) על הכתוב (שם יד טז): ואתה הרם את מטך, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: אתה אומר לי שאקרע את הים ואעשה את הים יבשה, והכתיב (ירמיה ה כב): אשר שמתי חול גבול לים, והרי נשבעת שאין אתה קורעו לעולם, א"ר אלעזר הקפר: אמר לו: משה לא כך אמרת שאין הים נעשית יבשה, שנאמר: אשר שמתי חול גבול לים, וכתיב (איוב לח ח) ויסך בדלתים ים, אמר לו הקדוש ברוך הוא: לא קראת מתחלת התורה, מה כתיב (בראשית א ט): ויאמר אלקים יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו, כך התניתי מתחלה שאני קורעו, שנאמר (שמות יד כז): וישב הים לפנות בוקר לאיתנו, לתנאו שהתניתי עמו מתחלה.

ומובא בהקדמת הספר פה קדוש, שהיה דרכו של הגר"א למצוא שורש לכל הלכה ומאמר חז"ל בלשון המקרא, דליכא מילתא דלא רמיזא באורייתא, ונתקשה בדברי המדרש האלו, היכן מרומז בכתוב תנאי זה שהתנה הקב"ה עם הים? ואמר לו ר' איצל וואלוז'נר בילדותו שבמעשה בראשית

נאמר: יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה, ולכאורה קשה שהמילים ותראה היבשה מיותרים, שכיון שיקוו המים למקום אחד ממילא תהיה היבשה במקום שהיו המים מתחילה? אלא בא ללמדנו, שלעתיד תראה היבשה אף במקום שעתה הוא ים, ואימת? בקריעת ים סוף.

מבואר שהמציאות של קריעת ים סוף היה מוכן מששת ימי בראשית, וכל קיומו של הים הוא בתנאי זה. ואף על פי כן אמרו במדרש שבלי התפילה לא הייתה מגיעה הישועה, ולא נקרע להם הים לפני שצעקו בני ישראל אל ה'. ללמדנו: אף כשהישועה היא תנאי בבריאה, הברז לפתוח את הישועה הוא התפילה! ובלעדיה לא תבוא הישועה!

והתעוררתי לזה, מהערה נפלאה ששמעתי מהגאון ר' מרדכי דרוק זצ"ל: בזמן אליהו היה עצירת גשמים, והקב"ה נגלה לאליהו בהר הכרמל בנבואה ואומר לו (מלכים א יח א): לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה. הקב"ה רוצה לתת גשם ולצורך כך הוא שולח את אליהו: לך הראה אל אחאב, ואליהו מקיים את דבר ה' והולך ועושה מעמד נורא של קידוש ה', שלא היה כמוהו ממעמד הר סיני. בכל ההיסטוריה של כלל ישראל ממעמד הר סיני לא היה כזה מעמד קידוש ה'! הוא שוחט שמונה מאות וחמישים איש נביאי הבעל ונביאי אשרה, וכל העם צועקים ה' הוא האלוקים!

ואחר כל זאת נאמר (שם מב): ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו - אליהו נעמד ומתפלל על גשמים. מה צורך יש לו בזאת? הלא הקב"ה מבקש לך הראה אל אחאב ואתנה מטר, הקב"ה רוצה לתת מטר. ועדיין היה צריך את תפילת אליהו?! הרי לנו שהברז האחרון לכל ישועה היא תפילה, ובלי תפילה לא יועיל דבר אפילו שהישועה כבר מוכנה.

ובזה יש לבאר עוד, שבמקום אחד כתוב (סוטה ב ע"ב): קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף, ובמקום אחר כתוב (פסחים קיח ע"א): קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, ורבים עמדו בזה מהו הקו המשותף לשלשה אלו, זיווג מזונות וקריעת ים סוף?

ועל פי האמור יש להציע בזה דרך אחת בעזר ה'. שלשת הדברים האלו על אף שהדבר כבר נגזר, המפתח והברז להביא את הישועה הוא על ידי תפילות. זהו הקו המשותף לשלושת אלו.

בקריעת ים סוף כאמור. וכן הוא במזונותיו של אדם כמו שאמרו חז"ל (ביצה טז ע"א): כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכיפורים, המזונות כבר קצובים, אבל כדי להגיע למזונות בפועל, כסדר כל יום צריך לבקש על פרנסה ועל מזונות. וכן זיווגו של אדם, אמרו בגמ' (סוטה ב ע"א): ארבעים יום קודם יצירת הוולד יוצאת בת קול בת פלוני לפלוני, הזיווג כבר מוכן, אבל בשביל לזכות לקבל את מה שהוכרז בבת קול צריך להתפלל, וכדרשת רב חנינא (ברכות ח ע"א) מהכתוב (תהלים לב ו): על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, לעת מצא - זו אשה.

מדרגת כלל ישראל בשירת הים

בזוהר הקדוש (פרשת בשלח דף ס ע"א) כתב, והובא במחזורים של פסח בסדר ליל שביעי של פסח מהיעב"ץ, שנכון לקרוא המאמר הזה:

א"ר שמעון בההיא שעתא דהוו קיימין ישראל על ימא והוו אמרי שירתא אתגלי קודשא בריך בשעה שעמדו ישראל על הים ואמרו שירה נתגלה להם הקב"ה, וכל חד וחד ידע ואסתכל מה דלא ידעו ואסתכלו שאר נביאי עלמא - וכל אחד מהם ידע והסתכל מה שלא ידעו והסתכלו שאר הנביאים, דאי לאו הכי איך אמרו כלהו מלין אחדין דלא סטו אלין מאלין ומה דאמר דא אמר דא ולא אקדים מלה דא למלה דא - וראיה לדבר, שאם אינו כן איך אמרו כולם מילים אחדות ולא סטו אלא מאלו, ומה שאמר זה אמר זה, ולא הקדים מילה זו למילה זו.

כלל ישראל במעמד קריעת ים סוף ושירת הים היו בדרגה יותר גבוהה מכל הנביאים! והראיה: איך כולם התנבאו באותם מילים בדיוק, אז ישיר וכל הסדר, כולם יחד ובאותו זמן?! ובהכרח שמדרגת נבואתם גבוהה מאד היתה!

נשאלת השאלה: מהיכן יש ראיה שידעו והסתכלו מה שלא ידעו והסתכלו שאר הנביאים? ואף שנתנבאו כולם כאחד ולא סטו אלו מאלו, ודאי גילוי מיוחד היה בנבואה, אך מנלן שגדולה נבואתם יותר מכל הנביאים?

ונראה לבאר הדברים בעזרת ה', שהמבואר בדברי הזוהר הוא היסוד הידוע שביאר המהרי"ל דיסקין (מאמור לסיום התורה בסוף ספר חידושי מהרי"ל דיסקין על התורה), וזכיתי לשמוע יסוד זה ממז"ר הגאון ר' אלעזר מנחם שך צצוק"ל, לפני קרוב לארבעים שנה בשיעור יומי בישיבה - בשיעורים הוא לא היה מדלג על אף גמרא, וכשהגענו לגמ' סוף פרק קמא דבבא בתרא הביא את היסוד הבא:

בגמ' שם (בבא בתרא יד ע"ב) מובא, על כל ספר וספר מספרי הקודש מי כתבו: משה רבינו כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב, ונתקשו הראשונים והאחרונים הלא פרשת בלעם היא חלק מספרו, ומה כוונת הגמ' שכתב פרשת בלעם מלבד ספרו?

והמהרי"ל דיסקין שם הקשה עוד: על דרשת חז"ל מהכתוב (דברים לד י): ולא קם עוד נביא בישראל כמשה, ואמרו בספרי (שם, סוף פיסקא שנו): בישראל לא קם אבל באומות העולם קם, ואיזה זה בלעם בן בעור. לאיזה ענין כיוונו חז"ל לומר שבאומות העולם קם כמשה? והאם בלעם באמת היה בדרגה של משה בנבואה? וקשה לשמוע דימוי טומאה לטהרה? והוסיף שם עוד בקושיות בענינים אלו.

וכתב ליישב את כל הקושיות, על פי יסוד אחד! בביאור מה שכתבו חז"ל (יבמות מט ע"ב), לבאר

ההבדל בין נבואת משה לשאר הנביאים: משה רבינו היה רואה באספקלריא המאירה, ושאר הנביאים באספקלריא שאינה מאירה.

החילוק בין אספקלריה המאירה לשאינה מאירה, מתבאר על דרך משל: אדם המסתכל על השמש בזכוכית צבעונית, רואה הוא את השמש בצבע הזכוכית כיוון שכך היא משתקפת, אף שהשמש ודאי נשארת בצבע אחד, אבל מי שיש בידו זכוכית שקופה שאינה צבועה, הוא יראה את השמש בצבעה שלה.

כן הדבר בנבואה שהיא דבר ה', הדיבור כשהוא יוצא מפי ה' יוצא באופן שווה לכל הנביאים, אלא שכל נביא ונביא מקבל את הנבואה לפי שורש נשמתו, וכמו במשל - בזכוכית צבעונית - כל צבע הוא אחר, כך כל נביא יש לו כלי קיבול אחר לקבלת הנבואה, וזו הסיבה שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. וזו כוונת הגמ' שרואים באספקלריא שאינה מאירה, שראיית דבר ה' היא לפי שורש נשמתם ותכונת ראייתם.

אבל משה רבינו - אבי הנביאים! שהיה צריך לתת לכלל ישראל את התורה כצורתה, לא לפי תכונת נפשו בלבד, נתנבא באספקלריא המאירה - דבר ה' נראה אליו בצורתו, כמו שייצא מפי הגבורה, כדוגמת ראיית השמש דרך זכוכית ללא צבע, הכל היה שקוף בפניו!

זהו החילוק בין נבואת משה לשאר הנביאים.

ובענין הזה של הנבואה, היה אצל בלעם בחינה מסוימת כנבואת משה רבינו. בפרשת בלק מבואר בכתוב (במדבר כב יב): ויאמר אלקים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא. בלעם רצה ללכת לקלל את ישראל, אמר לו הקב"ה: לא תלך עמהם - הקב"ה לא הסכים עמו, אמר בלעם: אם כן אקללם במקומי, אמר לו הקב"ה: לא תאר את העם, אמר לו בלעם: אם כן אברכם, אמר לו הקב"ה: אינם צריכים לברכתך - כי ברוך הוא (רש"י שם).

נשאלת השאלה, מדוע אחרי שהקב"ה לא הסכים עמו לקלל את ישראל רצה לברכם? הוא חזר בתשובה?! ומדוע באמת מנע אותו הקב"ה מלברך את כלל ישראל?

התשובה היא: בלעם ידע את היסוד האמור, שכל נבואה מתלבשת אצל כל נביא בצורה אחרת לפי שורש נשמתו, וממילא אם תעבור הנבואה דרכו תכנס בנבואה העין רעה, רוח גבוהה, ונפש רחבה, שהם מידותיו של בלעם הרשע, ולכן חפץ היה בלעם לברכם שעל ידי הברכה יעברו להם כל מדותיו הרעות. אמר לו הקב"ה: אינם צריכים לברכתך - כי ברוך הוא, והפר מחשבתו הרעה.

ואם נשאל אם כן מדוע בסוף נתן לו הקב"ה לברך?

שכולם נתנבאו בסגנון אחד, שמעינן שהייתה נבואתם גדולה יותר מכל הנבואות. להשגה שיחד כולם הודו, הגיעו על ידי ההכרה של זה אלי ענו ואמרו, ששניהם אותו ענין של נבואה באספקלריא המאירה.

וקרא זה אל זה - תנאי לשירה

אומרים חז"ל הקדושים (סנהדרין לט ע"ב): אמר ר' שמואל בר נחמן אמר ר' יונתן: מאי דכתיב (שמות יד כ): ולא קרב זה אל זה כל הלילה? באותה שעה - שנקרע הים לבני ישראל, בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה, אמר להן הקב"ה: מעשה ידי טובעין בים, ואתם אומרים שירה לפני?!

היכן מרומז בפסוק זה, שבקשו מלאכי השרת לומר שירה, והקב"ה מנע מהם?

ביאור הדברים (עי' בעל הטורים שם): שירת המלאכים - מלאכי השרת, מתוארת בכתוב על ידי הנביא ישעיהו (ו ג), בלשון: וקרא זה אל זה ואמר, ובמעמד קריעת הים נאמר בכתוב: ולא קרב זה אל זה, פירושו של הכתוב שאותם שדרך שירתם שקוראים זה אל זה, מנעו אותם מלקרב זה אל זה ולומר שירה.

אמנם לכאורה קצת פלא הוא שהתורה מגדירה את מניעת המלאכים מלומר שירה, בתיאור: ולא קרב זה אל זה, שהוא מתייחס לקריאה שקוראים זה אל זה באמירת השירה?

והנראה מזה: שקריאת המלאכים זה אל זה לאמירת שירה, אינה פרט שולי באופן אמירת השירה על ידם, אלא הוא תנאי הכרחי בצורת השירה, שכך הוא החפצא של השירה! ומהותה של השירה לא תיתכן אלא על ידי שקרב זה אל זה. ולפיכך כשנמנעו המלאכים מלומר שירה, די שיאמרו שלא קרבו זה אל זה, וממילא בהכרח שלא יכלו לומר שירה.

וכלשון הזה אנו אומרים אף בקדושת יוצר: וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה, וכן בקדושה דסידרא אומרים: ואתה קדוש יושב תהילות ישראל וקרא זה אל זה ואמר וכו', ומתרגמים: ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש וכו', הרי שהקריאה זה אל זה היא ממהותה של הקדושה.

ובזה תתיישב קושיא שמקשים בסדר קדושת יוצר: שכל סדר הברכה סובב והולך סביב שבחו של מקום, תתברך צורנו מלכנו וכו', ישתבח שמך לעד וכו', וכולם פותחים את פיהם וכו' ומשבחים ומפארים וכו' את שם הקל המלך, ובאמצע שבחו של מקום עוברים לשבח המלאכים, וכולם מקבלים עליהם עול וכו' זה מזה, ונותנים רשות זה לזה. מדוע עוסקים בשבח המלאכים באמצע שבחו של מקום? ומה ענין שבח המלאכים בכלל התפילה?

ועל פי האמור התשובה היא: שאכן אין עוסקים כלל בשבח המלאכים, אלא זהו בכלל שבחו של מקום, שכך הוא האופן והצורה לשבח את הקב"ה, וכדרך שמזכירים: והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים, ובקדושה שבחזרת התפילה במוסף של שבת, שמזכירים: אז בקול

רעש גדול אדיר וחזק, שזה בכלל הקדושה - השירה, וחלק מאיכותה ושלמותה, שברעש גדול מתנשאים המלאכים, כך גם מה שהמלאכים מקבלים עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה, הוא חלק מהשלימות של השירה, שצורת הקדושה והשירה הוא על ידי שקרבים זה אל זה, ובלא זה חסר בעצם השירה.

היסוד הזה, צריך לדעת!! אינו נוגע למלאכים בלבד, אלא לכל אחד ואחד מישראל!

אימתי הוא כבודו של המלך - של הקב"ה? כתוב במקרא (דברים לג): ויהי בישרון מלך, בהתאסף ראשי עם, יחד שבטי ישראל - בהתאספם יחד באגודה אחת ושלוש ביניהם, הוא מלכם, ולא כשיש מחלוקת ביניהם (רש"י שם). כשם שההתאספות והאחדות הם תנאי בשירת המלאכים, כך אף בשירה של ישראל, ואם יש פירוד ביניהם חסר בשלימות השירה.

וכן הדבר בתפילה בבית הכנסת ובפרט בימים הנוראים, מובא בפוסקים (עי' משנה ברורה סי' קנ"ב) להלכה: קהילות שיש ביניהם פירוד, אל להם להתפלל יחד. מפני שהוא תנאי הנצרך לכבוד שמים, שיהיה וקרא זה אל זה - שיהיו מאוחדים.

ספירת העומר

חיוב ספירת העומר בזמן הזה

נחלקו הראשונים בחיוב ספירת העומר בזמן הזה, האם יש בזה מצוה דאורייתא או שהיא מצוה מדרבנן, ודעת רבינו ירוחם (אדם נתיב ה' ח"ד) שמנין הימים אף בזמן הזה הוא מדאורייתא אך מנין השבועות דוקא בזמן המקדש הוא מדאורייתא אבל בזמן הזה זה דרבנן.

ובאגרות הרמ"ה סימן עט כתב: ואין להרהר אחר טעם המקרא ולומר מאי שנא שבועי דלא חייב רחמנא אלא בזמן שבית המקדש קיים, ומאי שנא יומי דחייב רחמנא אפילו בזמן שאין בהמ"ק קיים? דאם כן גבי לולב נמי תיקשי לן מאי שנא יום ראשון דחייב רחמנא אפילו בגבולין, ומאי שנא שאר שבעה יומי דלא חייב רחמנא אלא במקדש? אלא גזרת מלך היא! הכא נמי גזרת מלך היא!

אך האור שמח (פ"ז תמידין ומוספין הכ"ב) כתב שבאמת הוא סוד ד' ליראיו שגילו לנו רבותינו בעלי התלמוד בפרק קמא דראש השנה (ה' ע"א), שלמדו שיש תשלומין לקרבנות ראה וחגיגה של עצרת כל שבעה, דתני רבה בר שמואל: אמרה תורה מנה ימים וקדש חדש, מנה ימים וקדש עצרת, מה חדש למנויו - אף עצרת למנויו. ופריך: אימא עצרת חד יומא? אמר רבא: אטו עצרת יומי מנינן, שבועי לא מנינן?! והאמר מר: מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי. ועוד: חג שבועות כתיב (דברים טז י'). נמצא שדרשו את הלשון חג שבועות שיהא כל השבוע תשלומין לקרבנות החג שלו, וא"כ איתפריש לן הסוד, דאמרה תורה מנה ימים וקדש עצרת - יום טוב חד יומא, מנה שבועות וקדש חג שבועות לקרבנות הרגל, ומכיוון שמנין הימים הוא כדי לקדש את יום החמישים, ומנין השבועות לקדש את כל השבוע של התשלומין, ממילא בזמן הזה שנוהגת קדושת היום החמישים אף מנין הימים שהוא בשביל לקדשו נוהג מן התורה. מה שאין כן קדושת השבוע של התשלומין שאינה נוהגת בזמן הזה, אף מנין השבועות אינו נוהג בזמן הזה אלא מדרבנן.

ומדייק את דבריו מלשון הפסוקים, שאת המצווה למנות ימים אמרה תורה בפרשת אמור (ויקרא כג טו-טז): וספרתם לכם ממחרת השבת וכו' תספרו חמשים יום, ולא הוזכר בפרשה כלל ענין "חג שבועות", ובפרשת ראה שנאמרה המצווה למנות שבועות, ככתוב (דברים טז ט): שבעה שבועות תספר לך, נאמר אף: ועשית חג שבעות לה' אלקיך. מפני שהשם חג שבועות הוא מחמת שמתקדש על ידי מנין השבועות, ולא על ידי מנין הימים.

ואפשר להוסיף על דבריו שמדוקדק כן אף מעניין הכתובים ולא רק מלשון הפסוקים:

שפרשת אמור שבה הוזכר מצוות מנין הימים, עוסקת בציוויים של מקרא קדש ושבתה ושתי הלחם, שהם מצוות המיוחדות ליום טוב דווקא שאין עליהם תשלומין כל שבעה, ולפיכך אף מנין הימים שייך לפרשה זו שהוא בשביל לקדש את יום החמישים. אבל פרשת ראה שהוזכר בה מנין

השבועות, עיקר ענינה הוא בדיני העליה לרגל והוזכרו בה כל מצוות העליה לרגל: ראייה, חגיגה ושמחה, שיש להם תשלומין כל שבעה, ולפיכך אף מנין השבועות שייך בה, שהוא המקדש את שבעת הימים של התשלומין.

מעלת השבוע החמישי בספירת העומר

מכל הימים והשבועות שבספירת העומר, מצאנו שהפליגו מאד בגודל מעלת השבוע החמישי שבו, שעל פי סדר הספירות שלימדו המקובלים הוא שבוע של ספירת הוד, ותחילתו בי"ד באייר שהוא פסח שני עד כ' באייר, וכן כתוב בזוהר הקדוש שהוא זמן שבו "תרעין פתיחין", זמן מיוחד ששערי שמים פתוחים בו, ועת רצון גדול.

לפני שנים, זכיתי לעשות פדיון הבן לבני בכורי נ"י בכ' אייר, והזכרתי שם כמה ענינים לבאר מעלת ימים אלו: יום כ' אייר, שהוא סופו של שבוע זה, הוזכר בתורה בפרשת בהעלותך (במדבר י יא-יב): ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש, נעלה הענן מעל משכן העדת, ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני, הרי שיש בו מעלה שהוזכר במקרא.

ולהוסיף לבאר מעלתו, הנה רש"י כתב שם: נמצאת אתה אומר, שנים עשר חודש חסר י' ימים עשו בחורב, שהרי בראש חודש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה. ובמנין הימים עולים הם לפי חשבון: שלש מאות ארבעים ושלוש, שהרי שנה פשוטה מנין ימיה הוא שנ"ד פחות י"ב שעות, וכיון שזמן חנייתם בהר סיני היה שנה חסר עשרה ימים, הרי זה עולה למנין שמ"ג ימים שלמים, ויש ליתן רמז לדבר, מהכתוב בתהילים (סח ז) בפרק המדבר בענין מתן תורה: גשם נדבות תניף אלוקים, ופירושו על התורה שקראוה גשם, וגשם הוא מספר הימים שהיו בני ישראל במדבר סיני.

ומעלתו של מנין שמ"ג, הוא על פי האמור בתהילים (יב ז): אמרות ה' אמרות טהרות, כסף צרוף בעליל לארץ, מזקק שבעתים. ומבואר במסכתא ראש השנה (ז), שמספר שבע הוא יסוד גדול בתורה, וככל שיתרבו השביעיות מעלתו גדולה, וכך הם ימי הספירה שהם שבעה שבועות שכל שבוע יש בו שבעה ימים, שכך היא ההכנה לקבלת התורה, וכן שמיטה ויובל מיוסדים על פי כפולות של שביעיות, ואף לענין אמרות ה' - התורה, הוזכר בכתוב זה ענין כפולות השבע - מזוקק שבעתים, מפני שיש בו בקבלת התורה, ובזמן שעמדו רגליהם של ישראל במדבר סיני, למנין השביעיות.

שמ"ג ימים, עולים בחשבון שבע פעמים מ"ט יום - שהם אף מ"ט שבועות, וענינו שכמו שבהכנה למתן תורה, מיציאת מצרים ועד קבלת התורה היו שבעה שבועות, כך גם בני ישראל שהו בהר סיני מ"ט שבועות - שהם שמ"ג יום, שתחילתם בא' סיון וסופם בכ' אייר.

ומכלל השביעיות, הכלל הוא שהשביעי הוא המקודש ביותר, בכל שבוע היום השביעי הוא המקודש - שבת! וכן במנין השנים השנה השביעית היא המקודשת - שמיטה! וכן הוא היובל שהוא אחר כפילות של שבע שביעיות - שבע שמיטות, כמו כן אף בימים אלו שהיו ישראל במדבר

זמן המועד של פסח שני

בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון, כתבו הפוסקים (שו"ע או"ח סי' קלא ס"ו, ומשנה ברורה שם ס"ק לג) שאף במנחה שלפניהם אין אומרים. אבל בפסח שני אף לנוהגים שאין אומרים בו תחנון, כתבו האחרונים (שו"ע הרב בהשטות לס' קלא ס"ח) שבמנחה שלפניו אומרים. ומנהג הספרדים (עי' שערי תשובה סי' קלא ס"ק יט) שאף בפסח שני עצמו אומרים תחנון.

וצריך ליתן טעם מדוע פסח שני חלוק משאר ימים שאין אומרים בהם תחנון, שאומרים תחנון במנחה שלפניו?

ולאורה טעמו פשוט, שהטעם בכל אותם הימים שאין אומרים תחנון אף במנחה שלפניהם, מפני שאותם הימים הם מעין יום טוב ומהמנחה ולמעלה שיין קצת ליום שלאחריו כיון שהוא סמוך לו. אבל המועד של פסח שני לכולי עלמא אינו מתחיל מהלילה שלפניו, לא מיבעיא למאי דקיימא לך¹ שזמן הקרבת הפסח הוא מחצות היום, אלא אפילו לדברי רבי אלעזר בדעת בן בתירא (זבחים יא ע"ב) שזמנו אף בשחרית ומהבוקר הוא מועד הקרבת הפסח, ודאי שאין תחילת זמנו מהלילה. וממילא מבואר שהמנחה שלפניו אינו סמוך למועד שאינו בלילה, ומתבאר מדוע אומרים תחנון במנחה שלפניו.

אמנם בדין קרבן פסח אף שמועד שחיטתו הוא בבין הערביים של י"ד בחודש, מועד אכילתו הוא בליל ט"ו. וצריך ביאור המנהג שיש שנוהגים היום לאכול מצות בפסח שני, ועיקרו של המנהג הוא לאכול המצות בין הערביים, מדוע אוכלים בין הערביים הלא מצוות האכילה היא בלילה?

והנראה לומר, שדינא הוא (עי' פסחים סט ע"ב) שמי שלא הקריב קרבן פסח חייב כרת, אבל מי ששחטו עליו את הפסח ולא אכלו אינו חייב כרת, אלא שביטל מצות עשה של אכילת הפסח, ומבואר בזה שעיקר המצווה בקרבן פסח היא השחיטה ולא האכילה. ואף על פי שאין שוחטים את הפסח על מי שאינו ראוי לאכילה, היינו מפני שכל עיקרו של הקרבן הוא לאכילה, אבל ודאי עיקר החיוב הוא בהקרבה ולפיכך אינו ענוש כרת אלא מי שביטל את ההקרבה.

ומפני כן האנשים הטמאים לנפש אדם שבאו לפני משה, לא טענו על האכילה אלא על ההקרבה, כאמרם (במדבר טז): למה נגרע לבלתי הקריב, שזהו עיקר החיוב והמצווה.

ומשום כך עיקר המועד של פסח שני הוא בי"ד אייר בין הערביים שהוא זמן ההקרבה וזהו עיקר המצווה בקרבן פסח, אבל בלילה אינו אלא זמן אכילה שהוא תוספת מצוה, אכן יש מקום אף למה שיש שנהגו לאכול מצות אף בליל ט"ו.

סיני, שהיו בהם שבע פעמים מ"ט יום - שכל מ"ט הוא שבע שבועות, המ"ט יום האחרונים הם המקודשים ביותר, והם תחילתם בא' ניסן וסופם בכ' אייר, וטעם קדושתם: שבימים אלו כבר הוקם המשכן, ושרתה שכנה על ישראל, שבאחד בניסן הוקם המשכן, ובהם אף נאמר למשה ספר תורת כהנים, ככתוב (ויקרא א א): ויקרא ה' אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר, הדיבור אליו היה מאהל מועד - המשכן, וכן הוא סדר הפרשיות, אחרי שנאמר כל סדר הקמת המשכן בפרשת פקודי, נאמר תורת כהנים, ובסוף תורת כהנים נאמר (ויקרא כז לד): אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני, ומפני כך מ"ט ימים אלו שהיו במדבר סיני, שהם הקבוצה השביעית של מ"ט יום, היו ימי השיא של קרבת ה', מכלל כל השבע קבוצות של מ"ט יום, שהיו במדבר סיני.

וכיון שלעולם השביעי שבכל דבר הוא המקודש, אף מכלל מ"ט ימים אלו - מא' ניסן עד כ' אייר - שהם המקודשים, השבוע השביעי שבהם הוא מקודש אף מהם, והוא השבוע החמישי שבספירת העומר שתחילתו בי"ד אייר וסופו בכ' אייר, השבוע של ספירת הוד.

ומפני כך אמרו בזהר הקדוש: ששבוע זה שערי שמים פתוחים בו, שדבר זה היה בו קביעה לדורות, שהוא היותר מקודש, כשם שהיה בו כשהיו במדבר סיני וכבר הוקם המשכן, כן בכל שנה בימים אלו חוזרת ההשפעה של קרבת ה', ושערי שמים פתוחים בו.

ועל דרך דרוש יש ליישב על פי האמור, שאלת התורת כהנים שהביא רש"י בתחילת פרשת בהר (ויקרא כה א): מה ענין שמיטה אצל הר סיני? שבא ללמדנו, כשם ששמיטה ויובל קדושתם מרובה בריבוי של שביעיות, כך גם במדבר סיני קדושת הזמן לפי ריבוי השביעיות.

ויש להוסיף לזה חשבון נאה, שבדיני יובל כתוב בגמ' בראש השנה (ח ע"א): מראש השנה עד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם, אלא אוכלין ושותין ושומחין ועטרותיהן בראשיהן, כיון שהגיע יום הכפורים - תקעו בית דין בשופר, נפטרו עבדים לבתיהן, ושדות חוזרות לבעליהן. נמצא ששנת היובל היא שנה חסר עשרה ימים, שסוף שנת היובל הוא בראש השנה של שנה שלאחריה ותחילתו ביום הכיפורים, והרי זה מנין שמ"ג יום, שכאמור הם שבע פעמים מ"ט יום, ומ"ט יום הם שבע שבועות, הרי שהשנה המקודשת ביותר לאחר מ"ט שנה - שנת היובל - אף היא מספר ימיה בכפולות של שבע.

צריכים אנו להשתדל בימים אלו, שבין פסח שני לכ' אייר, שהם ימים של הכנה לקבלת התורה ושערי שמים פתוחים בהם כדברי הזהר הקדוש, להשתדל להתחזק בכל מה שאפשר ברוחניות, ואז ודאי ישפיעו עלינו שפע מן השמים.

פרשת פסח שני - כח הרצון

דבר מעניין מצאנו בפרשת פסח שני, אנשים שהיו טמאים לנפש אדם ולא יכלו להקריב את הפסח במועדו, זוכים ומצליחים שעל ידם תרד פרשה חדשה בתורה לעולם, הלא דבר הוא! במה זכו אותם שהיו טמאים שבזכותם יתחדש ויאמר דין פסח שני?

כיוצא בו מצאנו אצל בנות צלפחד, חמש בנות שאביהן מת, רוצות ליטול חלק ונחלה בארץ ישראל, וזוכות ופרשה שלימה התחדשה על ידן, שאף בת יורשת את אביה, איזו זכות עמדה להן לכך שתרד הפרשה על ידן? והאם יש דבר משותף בין שתי הפרשות?

בשתי הפרשות, בפסח שני ובבנות צלפחד, כתב רש"י לשון השווה בשניהם (במדבר ט ז - כז ה): ראויה היתה פרשה זו להאמר על ידי משה, כשאר כל התורה כולה, אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן, שמגלגלין זכות על ידי זכאי. מהי אותה זכות, שעל ידה זכו שנתגלגלה להם אף הזכות שתקרא פרשה על שמם?

אלא ענינו, שהן האנשים הטמאים לנפש אדם והן בנות צלפחד, כשבאו לפני משה נקטו בלשון אחד "למה נגרע", האנשים הטמאים שהתחדשה על ידם פרשת פסח שני, אמרו (במדבר ט ז): למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו, ובנות צלפחד אמרו (במדבר כז ד) למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו. שתי מילים אלו - למה נגרע, הם הזכות שמכוחה זכו שתאמר פרשה על ידם, מפני שלשון זה מבטא כאב מעומק הלב, ורצון עז שלא להפסיד ולהיגרע, אפילו שמעיקר הדין כיון שאינם ראויים למצוה - שהם טמאים, יש להם פטור. כאב זה מעומק הלב של למה נגרע, כוח אדיר זה של רצון, הוא הזכות הגדולה שראוי להוריד פרשה חדשה בתורה, על שמו של בעל הרצון החזק.

צריכים לדעת, כמה מעלות אדם יכול להשיג, אם יש לו את ההרגשה של למה נגרע! כל גדולי העולם גדלו והתרוממו בדרך זאת, כך צריך לשאוף לבנות בית, וכך צריך לחנך את הילדים, שיכאב הרצון לתוספת ברוחניות! שיכאב, למה לי אין!

רבי צדוק מלובלין (צדקת הצדיק אות ריג) מאריך בעניין כוח הרצון, ומביא על כך את משנת רב נתן במסכתא תמורה (טז א), בביאור תפילת עתניאל בן קנז (דברי הימים א, ד י): ויקרא יעבץ לאלוקי ישראל לאמור, אם ברך תברכני והרבית את גבולי, והיתה ידך עמי, ועשית מרעה לבלתי עצבי, ויבא אלהים את אשר שאל. ופירש רב נתן תפילתו: אם ברך תברכני - בתורה, והרבית את גבולי - בתלמידים, והיתה ידך עמדי - שלא ישתכח תלמודי מלבי, ועשה מרעתי - שיזדמנו לי ריעים כמותי, לבלתי עצבי - שלא ישגבני יצה"ר מלשונות, אם אתה עושה כן - מוטב, ואם לאו - הריני הולך לנסיסי

לשאול, מיד - ויבא אלהים את אשר שאל. היתה לו לעתניאל בן קנז רשימה של דרישות, שיהיו לו הרבה תלמידים, ואף ביקש אלו תלמידים יהיו לו - תלמידים הגונים, ונענה! ומדוע נענה בתפילתו?! מפני שכשסיים בקשתו הוסיף: שאם לא תתקבל תפילתו הוא רוצה לרדת בשאול, כי למה לו חיים! כיון שכך, מיד - ויבא אלוקים את אשר שאל, מבואר מדברי הגמ' שבשביל לזכות למעלות ברוחניות, ושיתמלאו הרצונות והשאיפות להתעלות, לא צריך כשרונות מיוחדים ולא נצרכת גאונות מיוחדת, אלא רק שאיפה אמיתית! הרגשה ברורה וכנה, שבלי תורה למה לי חיים! ועל ידי כך זוכים לקבל הכל.

חז"ל מספרים (ויקרא רבה פרשת צו פרשה ט אות ג): פעם אחת בשני בצורת עבר אדם לפני רב ינאי, שהיה מתחזה בפניו כצדיק, ראה אותו רב ינאי וסבור היה שהוא תלמיד חכם, וביקש ממנו להיכנס אליו לביתו לסעוד, הגיש לו רב ינאי ארוחה מכובדת כראוי לו לפי כבודו. התחילו לאכול, המתין רב ינאי שאותו אדם יפתח פיו בחכמה, ויתחיל לדבר בדברי תורה, אבל האיש שתק, ולא אמר לא במקרא ולא במשנה, כלום! חשב רב ינאי בלבו, שמא צדיק נסתר הוא שמסתיר צדקותו. סיימו את הסעודה והגיעו לברכת המזון, כיבדו רב ינאי לברך, והאיש סרב, ושתק, אמר לו רב ינאי: מדוע אתה מסרב, הרי אסור לסרב לזימון? ענה לו אותו אדם: איני יודע לברך, עם הארץ אני! שאל אותו רב ינאי: איך בבית אתה מברך, אמר לו: אומרים לי מילה, ואני חוזר אחר כך מילה במילה, אמר לו רב ינאי: אם כן אף עכשיו נעשה כן, אני אומר ואתה תאמר אחרי, אכל - וחזר אחריו: אכל, כלבא - וחזר אחריו: כלבא, פיסתיה - וחזר אחריו: פיסתיה, דינאי - וחזר אחריו: דינאי, כך: אכל כלבא פיסתיה דינאי. שמע את זה האיש, ונפגע עד עמקי נשמתו, מדוע מכנה אותו רב ינאי כלבא?! ושאל את רב ינאי, האם בגלל שאינני גאון, ראוי לקרוא לי כלב? הרי לימדו אותי בנערותי, שכתוב (דברים לג ד): תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, לא כתוב קהילת ינאי אלא קהילת יעקב! התורה שייכת לכולם, ואף לי יש חלק בה.

נקודה מעניינת יש במעשה זה, הרי ודאי שאותו אדם אינו ישר, שהוא מתחזה כצדיק, והולך לרב ינאי לאכול אצלו ארוחות, וודאי שהיה צריך לחנכו ולהעמידו על מקומו. אבל האם כך היא דרכו של רב ינאי? לכנותו כלבא, ולבזותו שיאמר: אכל כלבא פיסתיה דינאי? ודאי שאין זה צורת התנהגותו של רב ינאי?! ומדוע עשה כך?

החזו"א כותב: שיש אנשים שחושבים שתורה זה לוקסוס, זה מותרות ח"ו, הם חושבים שמספיק ללמוד רק כשנוח, והם מסתפקים במועט! לשבת בגן עדן עם בעלי בתים פשוטים! אותם האנשים שאין להם את השאיפה בכלל, עליהם - אומר החזו"א, נאמר (במדבר טו לא): כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא, ופירשוהו חז"ל (סנהדרין צט א) הכרת - בעולם הזה, תכרת - לעולם הבא, כיון שמי שאין לו הכרה ברורה, שתורה זה עיקר החיים! ואין זה מעלה בלבד, שיש

מקום להסתפק במועט, אלא זה היסוד ושורש החיים! הרי הוא מבזה דבר ה'.

רב ינאי ראה אצל אותו איש שהתארח על שולחנו, שיש לו זלזול לתורה, אצלו תורה זה מותרות ולא עיקר החיים! על זה ראה רב ינאי שצריך לזעזע אותו! לקרוא לו כלב! ודאי לא הייתה כוונתו סתם לזלזל בו, אלא שיבין - על ידי שיאמר מילה במילה אחרי רב ינאי, את היחס האמיתי למי שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק, שזה כמו ההבדל בין אדם לבהמה, מי שאינו עוסק הוא כבהמה! הוא כלבא! מיד השפיעו עליו הדברים ונכנסו בליבו כארס של עכנאי, ואמר מיד שאכן אף לו יש חלק בתורה, שהרי נאמר: תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, שהתורה שייכת לכולם, וכל הרוצה ליטול יבא ויטול.

דבר מענין שרואים בדורנו, משפחת מרן החזו"א הפליאה בפירותיה, אחייניו הגדולים הם גאוני הדור כל אחד לפי דרכו! אין זה דבר מיקרי, מהו הסוד שעומד מאחורי תופעה מופלאה זו?!

וכי יעלה על הדעת, שהחזו"א הרביץ להם עם מקל, צעק עליהם, ועורר אותם שילמדו חזק - שיעמלו, ודאי שלא, אין זו הדרך. הרבי מקלויזנבורג שאל פעם: בכל המצוות יש דין שכופין על המצוות, ומכין אותו עד שתצא נפשו, מדוע במצוה הכי חשובה - מצות תלמוד תורה, אין כופין על המצוה? אמר הרבי מקלויזנבורג: נער הייתי וגם זקנתי, ולא ראיתי אדם גדול אחד שגדל כתוצאה מכפיה על לימוד תורה, תלמיד חכם אי אפשר לצאת בלי חשק ללימוד! צריך חשק ורצון ושאיפה.

מי שהיה לצידי של החזו"א, ידע והרגיש שלהיות עם הארץ זה "אכל כלבא פיסתיה דינאי", כל משפחתו ותלמידיו הגדולים ראו אצלו דבר אחד, שתורה זה עיקר החיים! בלי תורה לא שייך לחיות!! זה לא מותרות, אלא עצם החיים! ולכן גדלו וצמחו לגאוני הדור, שכל אחד רוצה להתקדם בדבר שהוא עיקר החיים. וכך צריך כל אחד לדעת לחנך את ביתו אחריו, לרצון ולהשתוקקות ללמוד תורה.

אם יש אדם שאינו בעל כשרון, שכשעובר ליד ארון ספרים ושואל: למה רעק"א הצליח כל כך? "למה נגרע" מכזאת תורה עמוקה ויפה, בבלי, ירושלמי, טור, שו"ע, בית יוסף, ראשונים ואחרונים! בסוף הוא יצליח, סוד ההצלחה הוא בשני מילים "למה נגרע", תורה שלמה אפשר להוריד מן השמים, על ידי סוד זה.

כל אחד צריך לדעת ולהפנים, שאין מציאות שיודע לעסוק בתורה ואינו עוסק!! אם כך נבנה בית, כך נחנך את ילדינו, אפשר לזכות למעמקים גדולים בתורה, שכל אחד ואחד יכול ממש להוריד תורה מן השמים.

השמחה בל"ג בעומר - הסרת חרון אף

בל"ג בעומר, נפסק להלכה (או"ח סי' תצג ס"ב): שאין אומרים בו תחנון, ויש בו שמחה גדולה, וכמה טעמים נאמרו בראשונים, מה טעם השמחה יתירה שביום זה. אחד הטעמים שהוזכרו (טור שם): מפני שבו פסקו תלמידי רבי עקיבא מלמות, ועל כך השמחה הגדולה.

ושורש הדברים, מדברי חז"ל ביבמות (סב ע"ב): שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת ועד אנטיפרס, וכולם מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה בזה, והיה העולם שמם, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום, ושנאה להם, רבי מאיר, ורבי יהודה, ורבי יוסי, ורבי שמעון, ורבי אלעזר בן שמוע. תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת. ובמדרש (הביאו הבית יוסף שם) שנינו: שמתו מפסח ועד פרוס עצרת, דהיינו חמשה עשר יום קודם עצרת, שהוא ל"ד בעומר, ולפיכך רק מיום ל"ד בעומר רשאים להסתפר, אך הרמ"א (שם) מביא את שיטת מהרי"ל: שמל"ג בעומר רשאים, מפני שפסקו בל"ג בעומר.

ובמדרש רבה (בראשית פר' סא אות ג) שנו: ובסוף העמיד שבעה, רבי מאיר, ורבי יהודה, רבי יוסי, ור' שמעון, ורבי אלעזר בן שמוע, ורבי יוחנן הסנדלר, ור' אליעזר בן יעקב, ואית דאמרי ר' יהודה, ור' נחמיה, ורבי מאיר, רבי יוסי, ורשב"י, ור' חנינא בן חכנאי, ורבי יוחנן הסנדלר - שהיו לו לבסוף שבעה תלמידים, ולא רק חמשה כמבואר בתלמוד דידן.

אך השאלה העולה מעצמה, ולשמחה מה זו עושה, שפסקו למות? ! הלא לא נשארו אף לא אחד מהתלמידים, שכולם מתו, ומה טיבה של שמחה זו? ועוד שמה שפסקו למות היא סיבה להפסיק את האבילות, אך לא לעשות לאותו יום יום טוב?

ובפרי חדש (סי' תצג ס"ב) מיישב: שהשמחה היא על אותם תלמידים שהוסיף אח"כ רבי עקיבא, שלא מתו כראשונים. וכע"ז כתב האר"י ז"ל: שהטעם שיום זה הוא יום טוב, מפני שבו ביום נסמכו חמשה תלמידים חדשים, וביניהם היה רבי שמעון בר יוחאי ולכן נקרא ל"ג בעומר יום שמחתו של רבי שמעון בר יוחאי.

אבל מדברי הראשונים שפירשו הטעם מפני שפסקו למות, נראה שיש שמחה בעצם זה שפסקו למות, ולא רק מחמת שהיו תלמידים חדשים, כדברי האר"י ז"ל והפרי חדש, וצריך ליתן טעם, לשמחה מה זו עושה?

כעין זה מצאנו במשנה בסוף מסכתא תענית (ל ע"ב): לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, ובגמ' שם הובאו כמה טעמים לשמחה בחמשה עשר באב, ורבה בר בר חנה אמר בשם רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר. ואף שם עולה התמיהה, הרי כבר מתו כל מי שהיה

בכלל גזירת (במדבר יד לה): במדבר הזה יתמו ושם ימתו, ולא היה עוד מי שימות, ועל מה השמחה הגדולה, שלא היו ימים טובים כמותה? (ועי' ביאור הגר"א סי' קלא ס"ק טז, שדימה הדברים).

וטעם הדבר מתבאר, בלשונו הזהב של הרמב"ם בפירוש המשניות תענית שם: ובחרו יום חמשה עשר באב, לפי שבו נסתלקה המגיפה ממתי מדבר בשנת הארבעים, כי המוות הייתה הרבה בכל תשעה באב, ובשנה האחרונה נסתלקה, והמתינו עד חצי החודש, ואז בטחו בנפשם, והאמינו בעצמם, והרגישו בו רצון הבורא והשבת חרון אפו וסילוק חמתו מהם, ולפיכך עשו אותו יום משתה ושמחה.

מבואר בדברי הרמב"ם, שהשמחה אינה על עצם הפסקת המיתה, שעל כך אין מקום לשמחה, אלא השמחה היא על סילוק החרון אף, שעל ידי שפסקו למות נסתלק מהם החרון אף, ונהיו רצויים לפני הקב"ה. קודם שמתו כל הדור ההוא - בני ישראל היו נזופים לפני הקב"ה, והיה בהם חרון אפו, כמו שכתב רש"י (דברים ב יז): שמשלוח המרגלים אין כתוב וידבר - שהוא לשון חיבה, וישוב הדעת ודיבור פנים אל פנים, אלא ויאמר, רק אחרי ארבעים שנה, כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות, נאמר (דברים שם): וידבר ה' אלי לאמר, שחזרו ישראל להיות רצויים לפני ה', ונסתלק חרון אפו, ועל כך בחמשה עשר באב, כשבטחו בנפשם שנסתלק חרון אפו, עשאוהו יום משתה ושמחה.

ובזה מתבאר עוד, לשון המשנה שם: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, מה הדמיון בין ט"ו באב ליום הכיפורים, הרי לכאורה יום הכיפורים שהוא יום מחילה וסליחה, גדול הרבה יותר מט"ו באב, ומדוע נשנו במשנה כאחד?

התשובה היא, לכלל ישראל במדבר היו שני חטאים גדולים, חטא העגל, וחטא המרגלים, ביום הכיפורים קיבל הקב"ה את תחינת משה רבינו, ונתרצה לישראל, וסלח להם על עוון העגל, ולמחרתו נצטוו על עשיית המשכן (שמות כה ח): ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ובחמשה עשר באב הרגישו רצון הבורא, והשבת חרון אפו וסילוק חמתו מהם, מעוון המרגלים, כמו שביאר הרמב"ם. סילוק החרון אף והשמחה שהיה בט"ו באב, הרי הוא שווה לסילוק החרון אף שהיה ביום הכיפורים על חטא העגל! זהו המכנה המשותף בין יום כיפור לט"ו באב, ולפיכך נשנו במשנה כאחד.

בביאור הגר"א לשיר השירים (א יז), כתוב דברים נפלאים, שיבארו גודל היום טוב שבחמשה עשר באב:

אנחנו אומרים בכל יום בסדר התפילה: אהבה רבה אהבתנו ה' אלוקינו, חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו. מה היא חמלה? מתי שייך הלשון חמלה? ובמה היא גדולה ויתירה?

חמלה, מבאר הגר"א: שייך רק אחרי חרון אף, כשהיה חרון אף ומסתלק נקרא חמלה, כי החמלה

הוא אחרי הכעס, ולפיכך אומר הגר"א: אהבה רבה אהבתנו - בימי האבות ומועד צאתנו ממצרים, ולוחות ראשונות של מתן תורה, שהיה אהבתך רבה עלינו, חמלה - זה לוחות שניות שניתנו ביום כיפור, אחר חטא העגל, שניתנו אחר השבת חרון אפו של הקב"ה, ובלוחות שניות הייתה החמלה גדולה ויתירה - שהשפעת עלינו יותר טובה מבלוחות ראשונות, שאז זכו לציווי על הקמת המשכן, שעל ידו שורה השכינה בישראל. ובדרך דרוש אפשר להוסיף, שחמלה הם אותיות מחילה.

מבואר בדבריו יסוד נורא, שאחרי תיקון של חטא, יש חמלה מיוחדת מהקב"ה, חמלה של תשובה לאחר החטא!!

וכן בסדר התפילה בימים טובים אומרים: אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו, וביאר הגר"א (סידור הגר"א): שזה נאמר כנגד שלושה רגלים, "אתה בחרתנו" כנגד פסח, שבו היה יציאת מצרים, "אהבת אותנו" כנגד שבועות, שניתנה בו תורה לישראל, שנקראת אהבה, "ורצית בנו" כנגד חג הסוכות, שבו יש ריצוי לישראל, מפני שהריצוי מגיע לאחר שיש תשובה ומחילה של יום הכיפורים.

מבואר כאמור, שאחרי שיש תיקון של החטא ומחילה של יום הכיפורים, יש חמלה מיוחדת שיש אף ריצוי, וזהו חג הסוכות, וכיון שיש בו חמלה גדולה ויתירה, נקבע שמו: זמן שמחתנו, יותר משאר המועדים, שיש בה שמחה יתירה מפני החמלה והריצוי.

זהו היום טוב הגדול שיש על סילוק החרון אף, שיש בו חמלה יתירה ורצוי, ולכן לא היו ימים טובים לישראל כימים אלו. ויבואר בהרחבה בעז"ה בעניני תשעה באב.

כן העניין אף ביום טוב של ל"ג בעומר. בל"ג בעומר שפסקו תלמידי רבי עקיבא למות, מפני שתמו כולם, היה העולם שמם! לא תלמידי לבד מתו אלא כל העולם היה שמם, שכחת התורה! חושך עצום! מסילוקם של עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא. ההפסד היה גדול ועצום, מפני שכל התורה שבעל פה הייתה תלויה בהם! שהרי מחמשה תלמידים בלבד שהעמיד אחרי כן, נשנית כל התורה שבעל פה שיש לנו היום, משנה, ספרא, ספרי, תוספתא, זוהר, כולם נשנו על ידי תלמידיו, וכולהו אליבא דר"ע. ומפני כן בדור כזה של מוסרי התורה, מדת הדין הייתה מדוקדקת שלא יהיה שום פגם במידות, הכל צריך להיות נקי, שהרי ודאי תלמידי רבי עקיבא היו גדולי עולם, תנאים גדולים, שהרי רבי עקיבא היה רבם, ורבם אינו ללימוד תורה בלבד, אלא אף לתיקון המידות, ואיך יתכן שפגמו וקלקלו עד שלא נהגו כבוד זה בזה? ובהכרח שח"ו לעלות על הדעת שהיה בהם פגם לפי השגתנו, אלא היה זה משהו דק מן הדק בעומק הנפש, אבל כלפי חוץ לא ראו שום פגם וקלקול. ואת כל זה הפסדנו ואיבדנו בזמן זה שמפסח ועד ל"ג בעומר, ובו פסקו כולם למות, ונעשה העולם שמם!

שבועות

חג השבועות זמן מתן תורתנו, האמנם?

במסכתא שבת (פז ע"ב) מבואר לדעת ר' יוסי: שבני ישראל יצאו מארץ מצרים בחמישי בשבת, והתורה ניתנה בשבת, ונמצא שמתן תורה היה ביום החמישי ואחד לצאתם ממצרים, ומפני שמישה הוסיף יום אחד מדעתו, והקב"ה הסכים על ידו. והקשה המגן אברהם (הקדמה לס' תצד): איך אנו אומרים בנוסח התפילה: יום חג השבועות הזה, זמן מתן תורתנו, הרי יום זה אינו זמן מתן תורתנו, שחג השבועות הוא ביום החמישי לצאת בני ישראל ממצרים, כנאמר בתורה (ויקרא כג טז-כא), ולא ביום החמישי ואחד?

הרבה דרכים נאמרו בזה. ונראה שאפשר לבאר על פי דברי הרמח"ל, שכתב בדרך ה' (חלק ד פרק ה): שכל המועדים אינם זכר וציון בלבד למה שהיה, ועל שם המאורעות שהיו ציוותה תורה לחוגם, אלא אותה ההתגלות האלוקית והאור שהיה בזמן המועד, חוזרים ומתגלים ומשפיעים בכל שנה ושנה בזמן אותו מועד.

בחג המצות, בכל שנה ושנה חוזר ומשפיע אור הגאולה, גאולת הגוף וגאולת הנפש, ובחג הסוכות חוזרת הארת ענני הכבוד, שישראל מובדלים לבדם ומנושאים ומנוטלים מהעולם הזה, ובחג השבועות חוזר ומשפיע אורו של מתן תורה. ויש להביא ראיה חזקה לדבריו: שבגמ' (שבת קכט ע"ב) נאמר: שאסור להקיז דם בכל ערב יום טוב, גזירה משום יום טוב דעצרת, שבו ההקזה היא סכנה, מפני שביום זה יצאה רוח ששמה טבוח, ואם לא היו ישראל מקבלים את התורה הייתה טובחתם, ופסק הרמ"א (או"ח סי' תסח ס"י) דין זה להלכה, ואף שעתה כבר קיבלו ישראל את התורה, ומפני מה יש לאסור את ההקזה? ומבואר בזה שבכל שנה ושנה, חוזרת השפעת וסגולת כל יום כפי שנקבע בו בשעתו, (וכ"כ במחצית השקל שם ס"ק טו).

ועל פי זה נראה לומר: שכיון שהקב"ה קבע את זמן מתן תורה ליום החמישי לעומר, נקבע יום זה כיום המסוגל להשפעת אורו של מתן תורה, ואף שמישה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו, והסכים הקב"ה עמו, לא היה כן אלא הוראת שעה לאותה שנה, שאורו של מתן תורה האמור להיות ביום החמישי הקרין ליום החמישי ואחד, אבל לדורות סגולת זמן מתן תורה המשיך להיות כמו שקבע הקב"ה ביום החמישי. ולפיכך בסדר התפילה כשאנו מזכירים את היום, אינה הזכרת סיפור העבר, אלא תיאור היום בהווה, שחג המצות הוא זמן חירותנו, וחג הסוכות זמן שמחתנו, ואף חג השבועות הוא זמן מתן תורתנו בהווה, שזהו סגולת היום, וסגולת יום זה כיום מתן תורתנו אכן היא ביום החמישי, שהוא נקבע על ידי הקב"ה ליום מתן תורתנו.

משה הוסיף יום אחד מדעתו - לא בשמים היא

בסוגיא של מתן תורה (שבת פז ע"א) שנינו: תניא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו, הוסיף יום אחד מדעתו והסכים הקב"ה על ידו דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא. וכך אנחנו פוסקים, הקב"ה קבע למתן תורה את יום שישי בשבת, אבל משה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו שיהיה בשבת, והסכים הקב"ה על ידו.

פלא עצום יש בזה לכאורה, אם היום הנכון והראוי למתן תורה הוא שבת, מדוע מעיקרא קבע הקב"ה לתת את התורה ביום השישי, ואם היום המתאים הוא שישי בשבת מפני מה הסכים הקב"ה עם משה ליתנה בשבת?

ונראה בעזרת ה' שכתבו חז"ל (שם פח ע"ב) אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע מה לילוד אשה בינינו? אמר להן: לקבל תורה בא, אמרו לפניו: חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. הקב"ה בא לתת את התורה לכלל ישראל ומלאכי השרת מתקוממים - חמודה גנוזה שקדמה תתקע"ד דורות לבריאת העולם, אתה מורידה לארץ?

מה רצו מלאכי השרת, וכי עינם צרה בבשר ודם?! האם כשהקב"ה יוריד את התורה לארץ יהיה זה על חשבונם?

התשובה היא: כשהקב"ה הורידה לתורה לארץ פירושו הוא שמעתה כלל ישראל נהיו בעלים על התורה, ושוב - לא בשמים היא! ולפיכך אומרת הגמ' (בבא מציעא פו ע"א) שנחלקו במתיבתא דרקיעא בספק אם בהרת קדמה לשער לבן או שער לבן קדם לבהרת, הקב"ה אומר טהור, וכולהו מתיבתא דרקיעא אמרי טמא. ואיך נפסק להלכה? כתב הרמב"ם (הל' טומאת צרעת פרק ב הלכה ט): ספק שיער לבן קדם ספק הבהרת קדמה הרי זו טמא - כמתיבתא דרקיעא ולא כמו שאמר הקב"ה, מהיכן הגיע הרמב"ם לפסק זה?

פשוט מאד: הרמב"ם לא רצה להיות זקן ממרא, כיון שלא בשמים היא. ודין התורה שעל מקום שיש ספק בדין נאמר (דברים יז ח): וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו - עולים לבית דין הגדול שבירושלים ופוסקים על פי כללי הפסק, ויחיד ורבים הלכה כרבים.

דבר זה נעשה במתן תורה, הקב"ה הורידה לתורה לארץ, וכפי מה שחכמי ישראל לומדים כך נקבעת התורה. כלל ישראל אינם רק לומדי תורה, אלא אנחנו אף קובעים את התורה. ועל כך התקוממו מלאכי השרת: חמודה גנוזה אתה מבקש ליתן לבשר ודם - עד עתה הייתה התורה

בשמים, אבל מנתינתה לישראל לא בשמים היא, תנה הודך על השמים!

בסדר ההגדה אומרים: אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו, וכבר נתקשו מה תועלת יש אילו קרבנו לפני הר סיני בלי מתן תורה?

ועל פי האמור הדבר מתבאר, אילו קרבנו לפני הר סיני - ודאי הכוונה שהיה מתן תורה לישראל, אלא שלא נתן לנו את התורה - לא היינו הבעלים על התורה, שעל כך התקוממו מלאכי השרת, אף בכך - דיינו. ועכשיו שקרבנו לפני הר סיני ונתן לנו את התורה - שלא בשמים היא, על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו.

והנה כלל גדול הוא בקנינים שעיקר הקנין הוא מפני הוראת הבעלות. בקרקע הוראת הבעלות היא על ידי נעל גדר ופרץ, ובעבד כנעני על ידי שמשרת את אדונו, ובמטלטלין על ידי הגבהה ומשיכה.

ומעתה יש לבאר מדוע הקב"ה קבע לנתינת התורה את יום השישי, ומשה הוסיף יום אחד מדעתו ונתקיימו דבריו. שזו היא הדרך המחויבת למציאות של קבלת התורה, מפני שבמתן תורה הורידה הקב"ה מרשות שמים לרשות יושבי הארץ וכבר לא בשמים היא, ולזה נצרך שכבר בשעת מתן תורה יהיה לכלל ישראל קנין חזקה על התורה, שהורידה לארץ ואינה בשמים, והקנין הוא על ידי הוראת בעלות. ולפיכך עשה הקב"ה שמשמים יקבע מתן תורה ליום השישי ומשה יוסיף יום אחד מדעתו, ובזה יהיה נצחוני בני! והרי זו הוראת בעלות על התורה שבכוחו של משה לשנות כביכול מדעת הקב"ה.

ובזה מתבאר, שמכל המצוות שנצטוו ישראל לא נצטוו בראשונה אלא על קידוש החודש.

מדוע דווקא קידוש החודש הייתה בראשונה?

מפני שמכל המצוות שבתורה, אין מצוה שניכר בה השלטון של חכמי ישראל כמו שניכר בקידוש החודש. חז"ל אומרים (ברכות מט ע"א) שאף שאין חותמין בברכה בשנים, חותמים מקדש ישראל והזמנים, וכן מקדש ישראל וראשי חדשים, מפני שהזמנים וראשי החדשים נעשים על פי ישראל, שאם לא קידשו בית דין את החודש אין ראש חודש ואין מועד, ומשמעות הברכה מקדש ישראל דקדשינהו לזמנים, ומקדש ישראל דקדשינהו לראשי חדשים.

ויתירה מכך הגמ' בראש השנה (ח ע"ב) מביאה תנו רבנן: כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב (תהלים פא ה), מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החדש. הרי לנו כח השלטון של חכמי ישראל בעולם עד שלא דנים בשמים אם אין מקדשים פה

את חודש תשרי, שכך אמר הכתוב: אם קבעו ישראל את חק החדש - יהא משפט להקדוש ברוך הוא, על ידי חק לישראל יש משפט לאלוקי יעקב.

ואף בחוקי הטבע כך הוא כוח שלטון חכמי ישראל, כידוע מהירושלמי (סנהדרין פ"א ה"ב) שתינוקת פחותה מבת שלש שנים ויום אחד בתוליה חוזרים, בת שלש שנים ויום אחד אין בתוליה חוזרים, ואם בית דין עיברו את השנה זה משנה את כל הטבע ובתוליה חוזרים, ולמדוה מהכתוב (תהלים נז א): אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי - שאף הטבע מסכמת עמהם, וכיון שקידוש החודש ועיבור השנה הם הביטוי החזק והגדול לכך שהורידה לארץ, לפיכך נצטוו בה בתחילה.

ויש להוסיף עוד בעניין זה. במצוות התורה יש שמצווים בהם מדאורייתא ויש שציוויים מדרבנן, אמנם יש עוד חלוקה נוספת: מצוות שעיקרם מהתורה אך את פרטי הדינים מסר הכתוב לחכמים, וכפי קביעת החכמים חוזר להיות הדין מהתורה. וכך היא דעת הרמב"ם (הל' שביתת עשור פ"א ה"ה, ועי' כס"מ שם) לענין חמשה עינניים ביום הכיפורים שמצוותם מהתורה על פי הגדרים שקבעו להם חכמים. וכן יש מן הראשונים שכתבו כן גבי דין הדר בארבע מינים.

ובגמ' (חגיגה יח ע"א) אמרו כעניין הזה גבי חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה: מנהני מילי? דתנו רבנן וכו', ובסוף הסוגיא הביאו תניא אידך: ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' (דברים טז ח) מה שביעי עצור - אף ששת ימים עצורין, אי מה שביעי עצורין, אף ששת ימים עצורין, וביום השביעי עצרת - השביעי עצור בכל מלאכה, ואין ששה ימים עצורין בכל מלאכה. הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים, לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר, איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת. ודעת רוב הראשונים שהעיקר הוא כמשמעות הגמ' שאיסור מלאכה בחול המועד הוא מדאורייתא ומסרן הכתוב לחכמים, ומה שחכמים קובעים איסורו מן התורה.

ונראה על פי המבואר, שיש טעם לומר בייחוד גבי מלאכה בחול המועד שמסרן הכתוב לחכמים, וכלשון הגמ' בחגיגה שם: מסרן הכתוב לחכמים לומר לך איזה יום מותר ואיזה יום אסור, וכן איזו מלאכה מותרת ואיזו מלאכה אסורה. שלענין מלאכה בחול המועד כיוון שאת הזמנים מסר הכתוב לחכמי ישראל איזה יום מותר ואיזה יום אסור, שהרי קדושת המועדים תלוי בחכמי ישראל, ובזמנים כלל ישראל יותר בעלים משאר משפטי התורה. אף את פרטי הדינים של המלאכות שבזמנים מסר הכתוב בידיהם.

קבלת התורה - חיבור של אהבה וגעגועים

חג השבועות הוא זמן מתן תורתנו, וכמו שמזכירים בתפילה: את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו. אבל בנתינת התורה יש עומק פנימי יותר, מלבד עצם קבלת התורה על ידי ישראל, שנעשה ביום הזה.

רב האי גאון (תשובות הגאונים - שערי תשובה סימן ה) כותב:

ודעו כי הפלא ה' ענין תורתנו הפלא ופלא, וכאשר תדעו ותשכילו ותבינו ענין פסח מצרים וכו', ומשם והלאה שבע שבתות תמימות עד יום מתן תורה, שישראל מתחברים באביהם שבשמים, תדעו הענין הזה.

ביאור דבריו: שיום מתן תורה, הוא יום שבו כלל ישראל מתחברים באביהם שבשמים! מתן תורה, אינה נתינה בלבד מנותן למקבל, אלא חיבור בין הקב"ה - נותן התורה, לכנסת ישראל - מקבלי התורה! וכך מגילת שיר השירים כולה, היא: תיאור הקשר החזק שבין כנסת ישראל לקב"ה, כחתן וכלה, וכן פסוקים רבים בנביאים מורים על כך. ומדוע הוא כך?

בספרים הקדושים (של"ה תורה שבכתב שבת ומשכן, פרשת החודש) מובא: שיציאת מצרים היא בבחינת אירוסין של כנסת ישראל והקב"ה, ומתן תורה הוא בחינה של נישואין, כמאמר הכתוב (שמות יט ד), על ביאת כלל ישראל למדבר סיני אחרי שיצאו ממצרים: ואביא אתכם אלי, שהוא ענין נישואין שהחתן מביא כלתו אליו, וכן בנביא יחזקאל (טז ח) אחר תיאור יציאת מצרים, נאמר: ואבוא בברית אתך נאם ה' אלקים ותהיי לי, הברית האמורה כאן היא הברית שמצאנו בהר סיני, שמתן תורה לישראל נקרא ברית (שמות כד ז-ח, ועוד), ואחר ברית זו אמר יחזקאל בשם הקב"ה: "ותהיי לי" שהוא לשון נישואין.

והזהר הקדוש מוסיף לבאר, הטעם שנזקקו כלל ישראל לשבע שבתות בין יציאת מצרים למתן תורה: כמו אשה הפוסקת לראות דם קודם כניסתה לחופה, שצריכה לספור שבעה ימים נקיים, ורק אחריהם נטהרת לבעלה, כך כנסת ישראל, בהיותם במצרים היו שרויים במ"ט שערי טומאה, וכשיצאו ממצרים יצאו מאותם מ"ט שערי טומאה, שכבר פסקה טומאת מצרים מישראל, אבל עדיין אינם ראויים להיכנס לחופה אלא אחר ספירת שבעה נקיים, ולפיכך הוזקקו להתכונן לכניסתם לחופה בספירת שבעה שבועות.

נתינת התורה, היא ברית נישואין בין הקב"ה וכנסת ישראל! ומדוע?

בתיאור קשרי האהבה שבין הקב"ה לכנסת ישראל, בשיר השירים (א ב) נאמר: ישקני מנשיקות פיהו, כי טובים דדיך מיין, וביאר הגר"א: שנשיקות פיהו, הם שתי הדברות הראשונות ששמעו מפי

הקב"ה, ובשעה ששמעו אנכי ולא יהיה לך, נתקע בלבם אהבת ה'. זהו החיבור היותר גדול, חיבור של נישואין! שהוא היה במתן תורה, מתן תורה הוא הכלי המחבר את הקב"ה עם כנסת ישראל. והם דבריו של רב האי גאון: יום שישאל מתחברים באביהם שבשמים, זהו יום החופה שלנו עם הקב"ה! יום הנישואין! והכלי המחבר הוא על ידי מתן תורה.

בסדר התפילה במועדים אומרים: אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו, ורצית בנו, וכתב בסידור הגר"א: אתה בחרתנו מכל העמים - כנגד חג המצות, שבו היה הבחירה בכלל ישראל מכל העמים, אהבת אותנו - כנגד חג השבועות, ורצית בנו - כנגד חג הסוכות.

מבואר בדבריו כאמור, שמהות היום בחג השבועות, אינו רק נתינת התורה לישראל, אלא אף המשמעות הטמונה בה, שהיא - אהבת אותנו! שביום זה נתקיים בנו: ואבוא בברית אתך ותהיי לי, שהוא קשר של נישואין, ומתן תורה הוא קיומו של: ישקני מנשיקות פיהו - חיבור של האהבה.

ובזה יתבאר, נוסח ברכת אהבה רבה וברכת אהבת עולם שאנו אומרים בכל יום, שכלל הוא בידינו בכל הברכות, שעיקרה של הברכה ניכר סמוך לפתיחתה וסמוך לחתימתה, וברכת אהבה רבה בשחרית, תחילתה באהבה וסופה באהבה, תחילתה: אהבה רבה אהבתנו, וסופה: וקרבתנו לשמך הגדול להודות לך וליחדך באהבה, הבוחר בעמו ישראל באהבה. וכן בערבית, תחילתה: אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת, וסופה: ואהבתך אל תסיר ממנו, אוהב עמו ישראל, ואילו אמצעם של שתי הברכות כולו על דברי תורה, אתמהה?!

התשובה היא, שאכן מטבע הברכה הוא אהבה, והיינו האהבה שבין הקב"ה לכנסת ישראל, וברכה זו נאמרת כהקדמה לקבלת עול מלכות שמים שלאחריה, שבכללה: ואהבת את ה' אלוך, שהאהבה היא חלק מהעול מלכות שמים. ומהו הכלי שעל ידו באה האהבה? ואיך זוכים לאהבה זו? אהבה זו היא על ידי התורה! שבמתן תורה היה החיבור של: ואבוא בברית אתך ותהיי לי.

שמעתי פעם הסבר נפלא, לשאלה המתבקשת, מדוע באמצע ברכת אהבה רבה אנו אומרים: המרחם רחם עלינו, מה ענין הרחמים בתוך הברכה של האהבה? רחמים הם למי שנמצא בצרה? והתירוץ הפשוט הוא, שמפני שמרגישים שבלי תורה אין לנו חיים! מבקשים על כך רחמים.

ומסתבר לומר בעזרת ה', שבלשון תרגום רחים פירושו אוהב, וענינו: שבש"ס נאמר פעמים רבות על דיני התורה הלשון: רחמנא אמר, וצריך ביאור למי הכוונה רחמנא אמר? ואם רחמנא היינו התורה, היה צריך לומר רחמנא אמרה?

אלא ענינו, על פי משמעות הכתוב בירמיהו (לא יט), שאומרים בראש השנה בפסוקי הזכרונות: הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשעים, כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד, על כן המו מעי לו, רחם ארחמנו נאום ה'.

רחמים הם לשון געגועים, הביטוי של הגעגועים - שהמו מעי לו - הם הרחמים - רחם ארחמנו, הביטוי של הרחמים והגעגועים של הקב"ה אלינו, הוא על ידי התורה - דבר ה'! וזהו שנקרא, רחמנא - דבר ה'. וכן אמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה סג אות א): כל שהוא יגע בתורה, הקב"ה מתמלא רחמים עליו, מה הכוונה שהקב"ה מתמלא רחמים עליו? הוא צריך ישועות מפני שהוא יגע בתורה? אלא פירושם של דברים הוא, שרחמים הם געגועים, וזהו שאמרו שהקב"ה מתמלא עליו ברחמים של אהבה ושל געגועים.

ולכן מבקשים בברכת אהבה רבה: המרחם רחם עלינו, דהיינו הרחמים והגעגועים שהם ביטוי לדבר ה' שהוא התורה, והתורה היא החיבור של אהבה! וקשר הנישואין! שבין הקב"ה לכנסת ישראל.

זהו זמן מתן תורתנו, זמן של רחמים על ידי התורה.

כפיית הר כגיגית - גילוי הרצון הפנימי

בסוגיא של מתן תורה (שבת פח ע"א) שנינו: ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י טיז), אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם.

יש שפירשו (גור אריה למהר"ל, פרשת יתרו ד"ה שנתלש) שכפיית ההר כגיגית אינה כפשוטה שכפו עליהם את ההר, אלא שהקב"ה הביא שבני ישראל ישיגו שהתורה היא הכרחית לקבלה, ואם לא יקבלוה שם תהא קבורתם שאין אלו חיים בלי קבלת התורה.

אמנם בתרגום יונתן בן עוזיאל מבואר שכפיית ההר היא כפשוטה, שכתב (שם יט ז): וזקפיה באוריא והוה זייג הי כאספקלריא ואתעתדו תחותי טוורא. פירוש דבריו, שההר היה זקוף עליהם והיה צלול כזכוכית. ומדוע נזקק לדבר זה, שהיה כזכוכית? מפני שבני ישראל היו בתחתית ההר כפשוטו, ואיך יראו את כל הניסים של ההר? לכך הוזקקו אף לנס זה שההר נעשה שקוף.

וכיון שכפה עליהם הר כגיגית, אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. שאם יזמינם לדין: למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם? יש להם תשובה, שקבלוה באונס (רש"י).

שאלה עצומה יש בדברי הגמ' ועמדו עליה הראשונים: קבלה בכפיה מועלת או אינה מועלת? אם קבלה בכפיה היא קבלה, מה היא המודעא רבה לאורייתא, הרי קבלתם קבלה ומחויבים לקיימה? ואם אינה קבלה, מדוע כפה עליהם הקב"ה וכי עשה זאת לחינם?

וביאור הדברים על פי דברי הרמב"ם בהלכות גירושין (פ"ב ה"כ), בביאור הטעם שכפיה בגט מועילה באופנים שעל פי דיני התורה צריך ליתן גט. מפני שכל יהודי רצונו הפנימי הוא לעשות רצון קונו, אלא שיש לו יצר הרע שמעכב אותו, וכשמקבל מכות מכניע את היצר הרע וחוזר ונעזר הרצון הפנימי.

מהם עומק דברי הרמב"ם?

דוגמא לדבר: דבר מצוי הוא שאדם הרגיל לעשן, פעמים רבות הוא מחליט להפסיק לעשן, ובכל פעם הוא נשבר מחדש. וכן יש, שהרופא אומר לו: אסור לך לאכול סוכר זה יזיק לבריאותך ותסתכן, ואף על פי כן הוא אוכל דברים מתוקים.

הוא רוצה לעשן או שאינו רוצה לעשן? לאכול סוכר או להמנע מאכילת סוכר?

ודאי שרצונו לא לעשן ולא לאכול סוכר, אלא שיש לו תאוה ומחמתה הוא חפץ לעשן ולאכול

סוכר. השכל הוא שאומר את הרצון האמתי, וכנגדו יש חשק שהיא תאוה. ואלו דברי הרמב"ם: כל יהודי רצונו - בדעת השכל, לעשות מה שהקב"ה אומר, אלא שיש לו יצר הרע שמונע ממנו, וכשכופין אותו במכות היצר הרע נכנע וחוזר לעשות את רצונו שלו.

כלל ישראל רצונם הפנימי היה לקבל את התורה, שכבר הקדימו נעשה לנשמע, אלא שפחדו מהאש הגדולה ולפיכך כפה עליהם הר כגיגית (תוס' שבת שם). כפיה זו היא כדברי הרמב"ם שמעצימה את כוח הרצון הפנימי, ולכן כפיה זו מועילה.

ומה שאמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא, אף שקבלתם שבכפיה הייתה קבלה? מפני שלדין צריכים ראיות, ובלי ראיות אי אפשר לפסוק דין, הקב"ה שהוא בוחן ליבות יודע שהיה להם רצון פנימי, אבל אין זה דבר שאפשר לחייבם על ידו בדין מפני שאינו נראה לעיניים וחסר בראיות.

ועל פי האמור יש לבאר פשט נפלא בעזרת ה' בהמשך דברי הגמ':

אמר רבא: אף על פי כן הדור קיבלוה - באהבה, בימי אחשורוש, דכתיב (אסתר ט כז): קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר.

אין הכוונה שהייתה קבלת התורה מחדש בימי אחשורוש, אלא קיימו הוא מלשון קיום שטרות. מהו קיום שטרות? בא שטר לבית דין, ולא יודעים האם החתימה טובה ואינה מזויפת או שמא זייפוה, ולשם כך מביאים עדים לבית דין שמכירים את החתימה, והם מקיימים את השטר שאינו מזויף.

בימי אחשורוש שחזרו וקיבלו מאהבה, היה גילוי על רצונם הפנימי של כלל ישראל שהיה כבר בשעת מתן תורה, והרי זה מקיים את מה שקיבלו כבר, כלשון הכתוב: קימו וקבלו - קיימו מה שקיבלו כבר. הקב"ה ידע כבר בשעת מתן תורה את רצונם הפנימי אבל עדיין היה מודעא רבה לאורייתא, מפני שרצונם זה לא התגלה לדון על פיו, ובימי אחשורוש היה קיום לרצונם וקבלתם וחזר ונעזר מה שקיבלו כבר.

ובזה יש לבאר דברי רבי עקיבא (ברכות סא ע"ב) בשעה שהוציאווה להריגה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל, ואותה שעה זמן קריאת שמע היה והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו עד כאן?! אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה: בכל נפשך - אפילו נוטל את נפשך, אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?!

בכל יום ויום כשקוראים קריאת שמע צריכים לקבל עול מלכות שמים, ולהסכים בדעת למסור

נפש על כבוד שמים. אבל כוונה זו אינה אלא במחשבה עדיין אינה כמעשה, ומחשבה פעמים יכולה להיות מזויפת ושמא כשיבא מעשה לידי האדם לא יעמוד בו. אבל אם יהודי זוכה פעם אחת למסור נפש על כבוד שמים, הרי זה קיום לכל הפעמים שקרא קריאת שמע במשך כל ימי חייו, שיש בזה גילוי שכל כוונותיו למסור את הנפש היו מחשבת אמת, ובאותה שעה זוכה להעלות את כל רבבות הפעמים שקרא קריאת שמע ממחשבה למעשה, ונותן להם קיום שאין בהם זיוף.

וזו כוונת רבי עקיבא, כל ימי - שחרית וערבית שהייתי קורא מקרא זה: ובכל נפשך - קבלת עול מלכות שמים ומסירות נפש, הייתי מצטער מתי יבוא לידי ואקיימנו - מתי יבא מעשה לידי ועל ידו אעשה קיום להעלות את כל הפעמים שקראתי קריאת שמע ממחשבה למעשה. ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו - וכי לא אעשה לו עתה קיום?!

ועל פי האמור מתבארים דברי חז"ל בתחילת מסכתא עבודה זרה (ב ע"א - ג ע"ב), דרש ר' חנינא בר פפא, ואיתימא ר' שמלאי: לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ס"ת ומניחו בחיקו, ואומר: למי שעסק בה יבא ויטול שכרו. מיד מתקבצין ובאין עובדי כוכבים, אומרים לפניו: רבש"ע, כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוה, כמו שעשית לישראל? דכתיב: ויתיצבו בתחתית ההר, ואמר רב דימי בר חמא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא הר כגיגית על ישראל, ואמר להם: אם אתם מקבלין את התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם! מיד אומר להם הקדוש ברוך הוא: הראשונות ישימיעונו, שבע מצות שקיבלתם היכן קיימתם! ומנלן דלא קיימום? דתני רב יוסף: עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים (חבקות ג ו), מאי ראה? ראה ד' מצות שקבלו עליהן בני נח ולא קיימום.

אמרו לפניו: רבש"ע, תנה לנו מראש ונעשנה, אמר להן הקדוש ברוך הוא שוטים שבעולם, מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת? אלא אף על פי כן, מצוה קלה יש לי וסוכה שמה, לכו ועשו אותה. ואמאי קרי ליה מצוה קלה? משום דלית ביה חסרון כ"ס. מיד כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו, והקדוש ברוך הוא מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז, וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא, שנאמר (תהלים ב ג): ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו. מקדיר, והא אמרת: אין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו! משום דישראל נמי זימני דמשכא להו תקופת תמוז עד חגא והוי להו צערא. והאמר רבא: מצטער פטור מן הסוכה! נהי דפטור, בעוטי מי מבעטי. מיד, הקדוש ברוך הוא יושב ומשחק עליהן, שנאמר (שם ד): יושב בשמים ישחק וגו'. א"ר יצחק: אין שחוק לפני הקדוש ברוך הוא אלא אותו היום בלבד.

מה עומק המשמעות בתשובה של הגמ' בעוטי מי מבעטי?

ונראה שיש בזה פשט נפלא, אומות העולם טענו: כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוה? ומדוע באמת הקב"ה כפה הר כגיגית דווקא אצל ישראל? מפני שכל ההיתכנות של כפיה היא אך

ורק באופן שיש רצון פנימי, והכפיה מועלת לבטל את ההתנגדות הטבעית לרצון זה, אבל בלי רצון פנימי לא תועיל כפיה.

ולזה אמר הקב"ה לאומות העולם צאו ותיווכחו שהכפיה לא תועיל לכם, נעשה לכם מבחן אחרון, מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה. יהודי כשהוא מצטער הוא יוצא מהסוכה, שהרי הוא מצטער ומצטער פטור מן הסוכה, אבל ביציאתו הוא יוצא עם דמעות בעיניים אפילו שהוא מצטער והוא פטור.

אבל אתם מבעטים! כל אחד ואחד מבעט בסוכתו! מהבעיטה הזאת ניכר הרצון הפנימי שלכם, וממילא לא היה עוזר אף אילו הייתי כופה אתכם, מכיון שזה היה נשאר כפיה שאינה מועלת, והרי זה דברים בטלים.

אשר קדשנו במצוותיו - וציוונו

למה נקרא שמה רות? שאלה זו נשאלה בגמ' (ברכות ז ע"ב), ואמר רבי יוחנן: שיצא ממנה דוד, שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות. אך הגר"א⁵ מוסיף: שעיקר הטעם שנקרא שמה רות, מפני שאף קודם שהתגיירה הייתה חייבת בשבע מצוות ככל בני נח, וכשהתגיירה התחייבה בשש מאות ושש מצוות נוספות, שהם מנין רות, ולפיכך נקרא שמה כן, ודברי רבי יוחנן אינם אלא לבאר: מדוע נקבע שמה רות, ולא תור.

וכעניין הזה, מתבאר בתנחומא (וילך אות ב) על הכתוב (ירמיהו ב כא): ואנכי נטעתך שורק כלה זרע אמת, ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה, שורק עולה בגימטריא למנין שש מאות ושש, שהם המצוות שנצטוו ישראל יותר על אומות העולם, וזה כוונת הכתוב, שאומר הקב"ה: אנכי נטעתך שורק - שנתתי לך תר"ו מצוות כמנין שורק יותר מאומות העולם, ואיך נהפכת לי וכו'. ומתבאר עוד כוונת הכתוב (משלי כב כ): הלא כתבתי לך שלישים במעצות ודעת, שמעצות עולה כמניין תר"ו, שהם מניין המצוות הנוספות לישראל יותר משבע מצוות בני נח, שאותם כתבתי לך.

אמנם אף אותם שבע מצוות שנצטוו בני נח, חזרו וקיבלו אותם ישראל בהר סיני, ואין מצוותם אחרי קבלתם בסיני כמצוותם מתחילה, כדלהלן:

חז"ל הקדושים (עבודה זרה ב ע"ב), דורשים את הכתוב (דברים לג ב): ה' מסיני בא, וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן, ואת הכתוב בחבקוק (ג ג): אלוה מתים יבוא, וקדוש מהר פארן, אמר רבי יוחנן: מלמד שהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון - אם רוצים לקבל את התורה - ולא קיבלוה, עד שבא אצל ישראל וקיבלוה.

ובספרי (דברים פ"א פ"א) מובא סיפור הדברים ביתר פירוט: תחילה הלך הקב"ה לבני עשיו, אמר להם: מקבלים אתם את התורה? שאלו בני עשיו את הקב"ה: מה כתיב בה? כיוון שהגיע ל"לא תרצח", אמרו לקב"ה: לא, איננו מעוניינים, זה לא מתאים לנו! אנחנו יש לנו הבטחה (בראשית כו מ): על חרבך תחיה.

הלך הקב"ה לבני עמון ובני מואב, אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתיב בה? כיוון שהגיע ל"לא תנאף", אמרו לו: לא, זה לא מתאים לנו! כל היצירה של האומה שלנו היא מערחה - מלוט שבא על בנותיו, שנאמר (בראשית יט לו): ותהרין שתי בנות לוט מאביהן.

הגיע לבני ישמעאל, אמר להם: מקבלים אתם את התורה? שאלו בני ישמעאל: מה כתיב בה? כיוון שהגיע ל"לא תגנב", אמרו לקב"ה: לא מתאים לנו! כל מהותו של אבינו הוא ליסטים! ככתוב

⁵ הובא בספר חידושי וביאורי רבינו הגר"א על מסכת ברכות (דרושקאוויץ ת"ש)

(בראשית טז יב): והוא יהיה פרא אדם, ידו בכל ויד כל בו. וכן לכל אומה ואומה, שאל להם: אם מקבלים הם את התורה?

כיון שראה הקב"ה כן, בא לישראל, ואמרו: נעשה ונשמע, ונתנה להם.

שתי קושיות יש על דברי חז"ל אלו, האחד: לא תרצח! לא תנאף! לא תגנב! הלא הם משבע מצוות שבני נח מצווים ועומדים בהם, גם אם לא יקבלו את התורה, ומה נשתנה בהיותם אף כתובים בתורה, שמחמת כן לא יקבלוה?

ועוד קשה, מה סברו בני עשיו, בני עמון ומואב, ובני ישמעאל, שיהיה כתוב בתורה? שכששמעו שכתוב בה לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, הם הופתעו?! וכי הם ציפו, שהקב"ה ירד בחושך ענן וערפל! ציפור לא ציין! חמור לא נער! וסוס לא געה! מעמד הכי גדול ומרומם בהיסטוריה, ששמעו מפי ה': אנוכי ה' אלקיך, והקב"ה יגיד כן תרצח?! כן תנאף?! כן תגנב?! הלא דברים אלו הם מהדברים הפשוטים והברורים לאיסור, כדברי הנביא ירמיהו (ז ט): הגנב רצח ונאף וכו', שפשוט הוא מיאוסם וטעם איסורם, הלכזאת תורה הם ציפו? בשלמא אם היו שומעים מצוה שאינה פשוטה בטעמה, כבשר וחלב ודומיה, ומחמתה היו מסרבים לקבלת התורה, מובן שהוא דבר שלא סברו שיאמר בתורה, אבל איסורים כאלה! מה עלה על ליבם?

ושמעתי מאחי הגאון ר' שמעון משה שליט"א לבאר, שבמתן תורה לא קיבלנו רק את השש מאות ושש מצוות היתירות על שבע המצוות שנצטוו בני נח, אלא אף את אותם שבע מצוות חזרנו וקיבלנו במעמד הר סיני בקבלת התורה, ונוספות הם אצלנו משאר אומות העולם, ואותם המצוות אצל אומות העולם שונים הם בתכליתם מציווינו עליהם. ואת אותם שינוי בציווי סרבו אומות העולם לקבל, ואינו דבר פשוט כל כך שיהיה בכלל ציווי התורה.

ועדיין צריך ביאור, מהו אותו חידוש שהתחדש במצוות אלו במתן תורה?

הפרק הארוך ביותר במסילת ישרים, שבו ראה צורך להאריך ולבאר ולפרט, הוא פרק י"א העוסק בביאור מדת הנקיות, ובו מסביר הרמח"ל בארוכה: שלא די לאדם בכך שאינו חוטא, אלא עיקר עבודתו שצריך לעמול בתיקון נפשו שתהיה נקיה מהחטא, ויש בזה דרגות עד בלי די! יש מהם שהם חיוב, ויש דרגות שכל אחד קונה לפי מעלתו.

ונבאר: אצל אומות העולם, שנצטוו בשבע מצוות שבכללם הרציחה הגניבה והניאוף, האיסור הוא על מציאות המעשה, לרצוח, לגנוב, ולנאוף, ואין האיסור אלא בגוף העבירה. אבל אצל בני ישראל, האיסור אינו על המעשה היבש, אלא האיסור הוא תולדה מקידוש שהתקדשו בני ישראל, כלשון הכתוב (ויקרא כ כו): והייתם לי קדשים כי קדוש אני ה', ואבדל אתכם מן העמים להיות לי,

ללמדנו: דברים נפלאים דברי אלוקים חיים! הקב"ה אומר לכלל ישראל: אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, מתן תורה זה לא רק נתינת עוד שש מאות ושש מצוות, מתן תורה הוא דיבור של כל התורה מן השמים! על ידי מתן תורה הנפש צריכה להיות נקיה ומזוככת! ומדת הנקיות היא: דק עד דק עד אין נבדק, וגם בדקויות אלו צריכים להיזהר.

בין ישראל לעמים

חז"ל במסכתא עבודה זרה (יה ע"א) מביאים את מעשה פטירתו של רבי חנינא בן תרדיון: מצאוהו שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו. הביאוהו וכרכוהו בס"ת, והקיפוהו בחבילי זמורות והציטו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה. אמרו לו תלמידיו: פתח פיך ותכנס בך האש - ותמות במהרה. אמר להם: מוטב שיטלנה מי שנתנה,

כיוצא בו: יש היום אנשים רבים הזקוקים למשקפיים, שכבדה ראייתם עד כדי שאינם יכולים לחצות כביש בלעדיהם, ואינם בודדים, אלא מיעוט המצוי הוא! ואיך חיו פעם, כשלא היה משקפיים בעולם? ! אלא התשובה היא: כשלא היה משקפיים אכן ראו טוב!

ובאותו ענין, סיפר לי אברך: שהיה לו ילד שנולד עם פגיעה מסוימת, ומחמתה היה מוגבל בהתנהלות הסדירה שלו, בני משפחתו סובבו אותו כל שעות היממה, למשך תקופה ארוכה מאד. עד שהגיע זמן שכבר היה להם הדבר לעול גדול, ונתקשו לעמוד בזה. פנה אותו אברך והתאונן בפני הסטייפלער זצוק"ל, על הקושי הגדול שהם חווים, אמר לו הסטייפלער: דע לך, הבעל עגלה אינו מעמיס על הסוס יותר ממה שהוא יכול לסחוב! ואם הוא לא סוחב, הבעיה איננה בבעל עגלה אלא בסוס!!

ועל פי זה מתבאר סוף המזמור:

ישנם החושבים שלפעמים עול התורה והמצוות הוא דבר קשה. על כך אומר דוד המלך: כשם שהקב"ה נותן שלג, כצמר - כפי שיעור הצמר, וכפור, כאפר יפזר - כפי כמות האפר שבנמצא, כך אף: מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, הקב"ה אינו נותן מה שאי אפשר להכיל. ישראל יכולים להכיל תרי"ג מצוות!!

ולפיכך: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום - אומות העולם אין יכולים להכיל את התורה והמצוות. הם מעבר להשגתם, ולכן יש להם רק שבע מצוות בני נח, שמתאימים לפי תכונתם.

לא כי אלא לטובתכם נתתי לכם את התורה

שנינו במדרש (דברים רבה פרשת נצבים פרשה ח סימן ב): רבנן אמרי, אמר הקדוש ברוך הוא: אם ברכת את התורה לעצמך את מברך, מנין שנאמר (משלי ט יא): כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים, ואם תאמרו: שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה, לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם, שמלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהן, שנאמר (איוב כח כא): ונעלמה מעיני כל חי - אלו החיות, ומעוף השמים נסתרה - אלו המלאכים

מדרש פליאה! מה היה הוה אמינא לומר שהתורה ניתנה לנו לרעתנו? ומה הראיה ממלאכי השרת שנתאוו לה?

וביאור הענין: אמרו חז"ל (קידושין ל ע"ב): כך הקב"ה אמר להם לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו. אם הקב"ה אומר שזו התרופה, אין מה לנסות רפואות אחרות! וממילא יש לתורה תפקיד עצום, שאחרת לא שייך לעמוד נגד היצר הרע.

ואם כן היה הוה אמינא שזו כל מעלת התורה ח"ו.

אמנם האמת, צריך לדעת! שמעלת התורה היא הרבה מעבר לכך, כמו שמביא בנפש החיים (שער ד פרק יא) דברי הגמ' בפרק חלק (סנהדרין צט ע"ב): כל העוסק בתורה לשנה, רב אמר: כאלו בנה פלטרין של מעלה ופלטרין של מטה, שנאמר (ישעיה נא טז): ואשים דברי בפיך וכו' לנטע שמים וליסד ארץ.

התורה בונה עולמות שלמים בלי סוף, ומאירה את הנפש האדם! ומה שאמרו שהתורה היא תבלין כנגד יצר הרע, אין זה עיקר מעלתה.

ואלו הם עומק דברי חז"ל: שמא תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה - שמא תאמרו שכל תכליתה של התורה היא נגד הרע, נגד היצר הרע, לא כי, אלא לטובתכם - יש בזה טובה עצומה לעצמה, מלבד מניעת הרע שעל ידה.

ולזה הביא הקב"ה ראייה, שהרי מלאכי השרת נתאוו לה, ומלאכי השרת אין להם יצר הרע, ואם כן מדוע נתאוו לה? מכאן ראייה, שיש בה טובה הרבה מעבר להיותה תבלין כנגד יצר הרע.

ועל דרך דרוש אפשר לבאר בזה דברי הגמ' (יומא עב ע"ב), אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב (דברים ד מד) וזאת התורה אשר שם משה, זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - נעשית לו סם מיתה. וצריך ביאור, מהו החומר הגדול שיש בה עד כדי של זכה נעשית לו סם מיתה?

ולמבואר אפשר לבאר כוונת רבי יהושע בן לוי, שאם לא זכה, התורה עבורו אינה אלא סם נגד היצר הרע, אבל מי שזכה עבורו התורה היא סם חיים! הוא בכלל מה שאמר הקב"ה: לטובתכם נתתי את התורה!

דברי הספד על אבי מורי
הגאון רבי יוסף דיסקין
זכר צדיק לברכה
שנאמרו בשיעורים
שאחרי השבעה

דברי הספד על אבי מורי הגאון רבי יוסף דיסקין זכר צדיק לברכה - שנאמרו בשיעורים שאחרי השבעה

הרבצת תורה

אבא זצ"ל זכה עשרות שנים להרביץ תורה בבני ברק, בתחילה בישיבת רוז"ין ואחר כך בישיבת תפארת-ציון, וזכה להעמיד תלמידים הרבה, תלמידים - שכולם זוכרים לטובה איך שהקנה להם דרך לימוד - ביסודיות, ואיך לגשת ללימוד הראשונים. ועל כלנה, זוכרים לטובה איך שהיה עומד על גביהם במאור פנים ונשיאה בעול בכל מצב שהיה להם, והכל נסוך עם חמימות מיוחדת שהייתה לו לכל אחד ואחד.

נהנים ממנו עצה ותושיה

בימי השבעה סיפר יהודי מבוגר ופיקח מירושלים, שלמד בישיבת פוניבז' בשנותיה הראשונות של הישיבה יחד עם אבא זכרונו לברכה: שאף אחרי נישואיו בכל פעם שהיה לו ספק בעניין כל דהוא מענייניו, היה נוסע במיוחד מירושלים לבני ברק להתייעץ עם אבא. והוסיף ואמר: אף שראיתי דורות של תלמידים בישיבה שגדלו וצמחו שם, את השילוב המיוחד של חכמה וטוהר המידות שהיה אצל אבא זצ"ל לא מצא אצל אף אחד בכזאת צורה נפלאה. וכן סיפר הגאון רבי יהושע שקלאר שהוא זוכר מימי הנעורים בישיבת פוניבז': כל בחור שהייתה לו קצת מרירות, היה מגיע אליו לפרוק את אשר על ליבו.

לב טוב חלק ממצאיותו

כל ימי חייו הוא הקרין מטוב לבו על סביבתו. ובשנים האחרונות ניכר היה הדבר בצורה מוחשית יותר, כבר כבדה עליו ההליכה וכל פסיעה הייתה עבורו מאמץ גדול, אך כשהיה מהלך ברחוב בבני ברק או כשהיה אצל הילדים בירושלים, לכל אחד שהוא ראה היה אומר שלום עליכם, עם חיוך וסבלנות, עם מאור פנים, עד שלא היה שייך להרגיש כלל וכלל שקשה לו עכשיו בהליכתו. וכשראה ילדים קטנים שהיו מהלכים ברחוב, היה תמיד מתפעל מהם, תינוקות של בית רבן! איזה טוהר! איזה מידות! הכול בפשטות מוחלטת, ללא שום התנשאות על שום אדם מגדול ועד קטן.

נשיאה בעול

בתקופה האחרונה בחייו, לעיתים היה נחלש זכרונו, עד שפעמים היה יכול לחזור משמחה משפחתית קרובה ולא זכר שהיה שם, אך אם באותו זמן היה שומע על מישוהו שחלה, או ח"ו מישוהו בעת צרה, למחרת בבוקר כשהיה קם השאלה הראשונה ששאל: מה שלום פלוני? איך הוא מרגיש? את צרת האחר הוא לא שכח! וכך במשך כל השנים היה מצטער בצערו של כל אחד ואחד צער אמתי כאילו היה זה צער שלו, וכן שמח בשמחת כל אחד ואחד בצורה מופלאה, ראינו בעינינו שאין לו מנוחה כשלמישהו יש איזה צער.

בקיאות מופלאה בתנ"ך

בצעירותו ממש, כשהוא כבן תשע שנים, כבר ידע את כל התנ"ך בעל פה, וזה היה אצלו קנין בנפשו עד יומו האחרון. החיבור שהיה מחובר לפסוקי התנ"ך היה נדיר בצורה מופלאה! עד השבוע האחרון כשהייתי הולך אותו בדרכים הייתי מקריא לו פסוקים מהתנ"ך, וכל פסוק שהייתי מתחיל אבא היה ממשיך את הכתוב ומסיימו, ויתירה מכך: כל טעות הכי קטנה שהייתי אומר בלשון הכתוב הוא היה מתקן אותי. על פסוקים מסוימים הוא היה אומר לי, שכשאביו זקני הגאון רבי יהושע זעליג זצ"ל היה קורא אותם, היו עיניו זולגות דמעות, ותוך כדי סיפור הדברים אבא היה מתרגש ובוכה. וכל מה שהוא זכר, לא היה זה סתם זיכרון, אלא היה לו חיבור מיוחד לכל פסוק, עם כל הטעמים והמשמעות.

ידיעה בכל מדרשי חז"ל

ולא בתנ"ך בלבד הייתה בקיאותו מופלאה, אלא ידע על פה את רוב מדרשי חז"ל. בזמירות שבת, היה מכווין אותנו על כל מימרא ומימרא מה מקורו, ודרך כך היה מחנך אותנו להתחבר לדברי חז"ל במתיקות שאין לתאר. כמו כן היה יושב אתנו במועדים ובארבע פרשיות - זמנים שיש להם יוצרות, וקורא אתנו את כל היוצרות והפיוטים, ועל כל שורה היה מצטט לנו את מקורה בתנ"ך ובמדרשי חז"ל. אבא היה מלא בהתרגשות בכל התפילות, ובפרט בימים הנוראים, ועולה על כלנה בסדר עבודת כהן גדול, ישבתי לידו בסדר העבודה - הוא היה מלא בהתרגשות, והיה מחובר לכל מילה בשורשה ומקורה בתנ"ך ובדברי חז"ל הקדושים. לא היה אצלו מושג לומר בלי להבין. בכל הקינות של תשעה באב הוא היה יושב ובוכה. כל שנה ראינו אותו בכך, וזה לא היה דרגות גבוהות, אלא הוא פשוט הבין מה שהוא אומר עם כל המשמעות.

הכרת הטוב

אצל אבא זצ"ל מאד בלטה המידה של הכרת הטוב לכל אדם, על כל מעשה שנעשה בשבילו אפילו בדברים הפשוטים והמובנים ביותר, מעשים של יום יום, הוא לא היה נותן לשיגרה להטעות אותו, על כל כפית, מזלג, פרוסת לחם, שהגישו לו הרגיש רגשי הכרת הטוב. עד יומו האחרון כשהיינו מלבישים לו נעליים, היה אומר: ת ו ד ה ר ב ה !!! עם כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ועם כל החמימות. לכל מי שקצת עזר לו נתן הרגשה שאת נפשו הוא חייב לו. היה פעם שהלכתי אתו בסוף ימיו, כשכבר הייתה קשה עליו ההליכה, לניחום אבלים בבני ברק, באמצע הדרך שאלתי ילדה קטנה בת ארבע: איפה הכתובת של המקום? והילדה התקדמה מעט בשביל להראות לנו את המקום. לפני שהתקדמנו לבית האבלים אמר לי אבא: מה היושר? עוד לא אמרנו לה תודה! היא טרחה להסביר לנו איך מגיעים, צריך לשמח אותה! אמרתי לו: אבא אל תטרח לחזור אליה, ההליכה קשה לך, אבל הוא התעקש עד שהגיע אליה לומר לה תודה!!!

אבלו בלבו וצהלתו בפניו

שש שנים לפני פטירתו, היה צריך לעבור ניתוח ברגלו, ואחרי הניתוח הוא היה תקופה בשיקום. האחיות בבית החולים אמרו לבני המשפחה אחרי הניתוח: בדרך כלל הבאים הם מבוגרים וקצת קשה להם בשיקום. אבל אבא זצ"ל לא התלונן כלל וכלל! עד כדי שהיה להם בעיה, כשרצו להוריד אותו מהמיטה או לעזור לו, הוא ממש סרב להטריח את האחיות ואמר שירד לבד, אף שזה היה מצב של פיקוח נפש. וכך בכל ימי חיי אינני זוכר אף לא פעם אחת שהתלונן על מצבו, על קשיים שלו, מעולם לא ביקש עזרה מאתנו אפילו בדברים הכי פשוטים.

אצילות ועדינות הנפש

אבא זצ"ל היה קשור מאד עם הגאון רבי חיים ברים זצ"ל, הם היו יחד ראשי ישיבה בישיבת רוז'ין. כל פעם שפגשתי את רבי חיים, היה אומר לי: אתה לא מכיר את אבין, הוא תמיד הולך בצדי דרכים, והוסיף ואמר לי באחד הפעמים: אני יכול לכתוב ספר שלם! של מעלות ומעשים טובים על אבא, מעשים שאנחנו לא יודעים.

צנוע ובורח מן הכבוד

בהפטרה של פרשת בלק כתוב: מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך. צריך ביאור מה הפשט הצנע לכת עם אלוקיך, מהו עם אלוקיך? התשובה היא: טבע האדם שהוא דורש כבוד, וכידוע שהסטייפלער היה אומר שגאוה היא מחלה כללית, ואם כן איך אדם יכול להגיע לדרגה של הצנע לכת? התשובה לכך היא: עם אלוקיך, משל למה הדבר דומה: אדם שיושב אצל אדם גדול ומדבר אתו בלימוד, מעניין אותו באותה שעה מה חושב עליו ילד בן שלוש? כך כשאדם חי עם אלוקיך, לא מעניין אותו לקבל מעמד או משוב מאנשים אחרים! וכן לאידך גיסא: אדם שהולך יותר בהצנע הוא יותר - עם אלוקיך. והסטייפלער מאריך בעניין זה בספרו חיי עולם.

את זה ראינו אצל אבא, בשנותיו האחרונות הוא היה בביתי ביום טוב ראשון של פסח. שנה אחת במעריב בליל יום טוב הלכתי אתו לבית כנסת מסוים בשכונה, והושיבו אותו ליד הרב. למחרת בבוקר בדרך לבית הכנסת, שאל אותי אבא לאיזה בית כנסת הולכים? אמרתי לו לבית כנסת פלוני - בית הכנסת שהתפללנו בו בערב, התחנן אבא בפני: רק אל תושיב אותי במזרח! את זה הוא זכר, אפילו שהזכרון שלו כבר נחלש באותה תקופה.

מגדלתו ומרוממתו

הגאון רבי דב לנדא שליט"א הגיע לנחם בשבעה, וישב עמנו למעלה משעה בה הפליג בשבחיו, וסיפר שבדור הראשון של תלמידי ישיבת פוניבז', היו גאונים גדולים ותלמידי חכמים מופלגים, ועל אבא הייתה לכולנו הרגשה שיש לו רוממות מעל כולם. וכך גם הגאון רבי משה שפירא זצוק"ל אמר שכשאבא היה מדבר מעולם לא פגע אף לא באחד, שהיה לו פה קדוש מלא חכמה.

וכן סיפר לי אחד מראשי הישיבות, שבכל פעם שהוא היה נכנס לישיבה הייתה חמימות מיוחדת עד שהיינו מרגישים שכל המידות הרעות נעלמות, אין להם מקום במחיצתו.

קשר פנימי עם בורא עולם

באחד הפעמים לעת זקנותו, שהלכתי אתו לבית הכנסת קצת מיהרתי בדרך, לפתע הוא עצר אותי ואמר לי על איזה עץ גבוה: אתה רואה את העץ הזה? איך אתה חושב שהוא צמח? תתבונן איזה צמיחה יש כאן, רואים בחוש את הקב"ה מתוך העץ! כך היה בכל הליכות חייו מחובר באמונה

פשוטה פנימית ועמוקה לקב"ה.

בהזדמנות אחרת אף היא לעת זקנותו, הלכתי אתו לבית הכנסת לתפילת שחרית, ובאמצע שכרך את רצועות התפילין על האצבעות ראיתי שהוא מתרגש מאד עד כדי דמעות, והוא אמר לי: אתה שומע את הפסוקים שאומרים: וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים, וארשתיך לי באמונה?! תראה, על היד יש לנו טבעת נישואין עם הקב"ה! איזו זכות! איזה קשר! וכך היה כל מהותו, חיים שכולם מתחילתם עד סופם הרגשה פשוטה ועמוקה של וארשתיך לי לעולם, קשר רצוף עם הקב"ה.

מצוותיך אהבתי

יכלה הדיבור והם לא יכלו! כל חייו היו מסכת חיים של חיבוב וחיבור למצוות, שאין לתאר! אבל אי אפשר לא להזכיר דוגמא אחת, בשנתו האחרונה כחודש לפני פטירתו, בחג החנוכה אחרי הדלקת הנרות ישב שעה ארוכה על יד הנרות ולא הזיז את עיניו מהנרות, ואפילו אחרי שאמא שתחי' אמרה לו שצריך להמשיך בסדר היום, לא הרים את עיניו! זה היה מחזה הוד לראותו, כי קרן אור פניו מחיבוב המצווה! זה היה תמצית חייו, וכך נפטר בשם טוב עם הרושם הגדול שהשאיר לנו מה הוא חיבוב וחיבור אמתי למצווה.

כל אחד ואחד צריך לדעת, יש לו רק אבא אחד! ורק פעם אחת! הלימוד שלנו הוא: לנצל את המצוה הגדולה של כיבוד אב.

שיהיו הדברים לזכרו ולעילוי נשמתו ה' יזכנו

